

schaffen.... Nietwaar — iedereen wil kleren hebben en eten en hij wil ook nog wel eens een kop thee met suiker drinken! En zo rent-ie, onze vriendelijke vriend de districtsfunctionaris, maar door, net een witte muis in zijn molentje, om al de verschillende behoeften van het mensdom te bevredigen. Onze districtsfunctionaris, kun je wel zeggen, sleept de hele zorg voor het natje en het droogje van onze vaderlandse oorlog met zich mee".

"En de bedrijfsleider dan?", vroeg Walko, tegelijkertijd verontwaardigd en enthousiast. „Als er voor iemand een monument moet worden opgericht, is het voor hem. Als iemand de vijfjarenplannen er door heeft gesleept, het eerste en het tweede en nu nog de hele vaderlandse oorlog erbij, dan is hij het. Is het soms niet waar? Noem je dat een plan, wat ze in de landbouw hebben? Wat we in de industrie hebben, dat is een plan! Noem je dat een tempo in de landbouw? In de industrie, dat is een tempo! Wat voor prachtfabrieken hebben we niet leren bouwen, helder en elegant en precies als een horloge. En onze mijnen? Neem nou eens zo'n Engeland, wat weten die van het mijnwezen af? Middeleeuws, man, barbaars! Dacht je dat ze één mijn hadden als onze 1-bis? Snert! En dat zijn toch kapitalisten die zich nog nooit ergens voor gegeneerd hebben. En dan hebben wij het nog altijd te kwaad met ons tempo en onze productiecijfers: niet genoeg arbeiders, niet genoeg bouw materiaal, achterstanden in transport, duizend en een kleine en grote moeilijkheden! Nee, onze bedrijfsleider, dat is een reus!"

"Allemaal mooi en goed", zei Sjoelga vrolijk en gelukkig, „maar ik herinner mij nog dat ik op de bijeenkomst van de kolchozen in een resolutiecommissie werd gekozen. Daar was Stalin ook, ik heb met hem gesproken zoals ik nu met jou praat en daar kwam het gesprek op onze vriend de districtsfunctionaris. Er was een jonge vent met een grote bril op — een van die rode professoren, zoals we ze toen noemden — een die begon zo een beetje van uit de hoogte over ons te praten: dat we ten achter waren en dat we Hegel niet lazen en zoiets van dat we ons niet iederen dag wasten. Kameraad Stalin begon te grinniken en zei: „U moest eens een beetje bij de districtsfunctionarissen in de leer gaan, dan werd je wel wijzer". Ha-ha-ha", lachte Sjoelga vrolijk.

"Ja, als hij indertijd in de industrialisatie en de kolchozen niet alles op alles had gezet, zouden we er nu mooi aan toe

zijn met de oorlog, nog erger dan China", zei Walko. „Ik heb ook met Stalin gesproken, net zoals ik nou met jou zit te praten. Dat was op de bijeenkomst van bedrijfsleiders in Moskou. Je weet wel, waar hij zei, dat de bedrijfsleider die zijn vak niet kent een slechte grap is, maar geen bedrijfsleider. Herinner je je nog?"

„Wie zou zich die tijd niet herinneren", antwoordde Sjoelga levendig. „Ik ging toen door voor een kenner van het dorpsleven, waarom weet ik nog niet, en ik werd naar het platteland overgeplaatst om de boeren te helpen de koelakken er uit te gooien en kolchozen te stichten.... Nee, zo een grootse tijd, die vergeet je niet. Het hele volk kwam in beweging. We wisten niet meer wanneer we slapen moesten. Een hoop boeren begonnen indertijd te twijfelen, maar vlak voor de oorlog merkte ook de achterlijkste al wat voor vruchten die jaren hadden afgeworpen. En waarachtig, het leven begon goed te worden, voor de oorlog".

„Herinner je je ook nog, hoe er toen bij ons in de mijnen geploeterd werd?", vroeg Walko met fonkelende ogen. „Een paar maanden achter elkaar ben ik helemaal niet thuis geweest, heb ik op de mijn geslapen. Man, als je er nou op terugziet, geloof je niet, dat we dat allemaal zelf hebben gedaan. Op mijn woord, soms denk ik, dat ik het niet zelf ben geweest die dat allemaal voor elkaar heeft gekregen, maar iemand uit m'n familie, m'n broer of zo. Als ik nu mijn ogen dicht maak, zie ik het hele Donetzbekken voor me, dat hele land in opbouw en al die koortsachtige nachten en ik zie Stalin op het podium staan en ik hoor hem weer zeggen: „In tien jaar de kapitalistische landen inhalen en dan zullen we daar niet bij stil blijven staan, maar wij zullen ze voorbij streven!"

„Ja, in de hele geschiedenis heeft er nooit zo'n last op mensenschouders gerust als op de onze. En we zijn er niet onder bezweken, zoals je ziet. En dan vraag ik me af, wat zijn wij eigenlijk voor mensen?" zei Sjoelga en zijn gezicht kreeg een kinderlijke uitdrukking.

„En die stomme moffen denken, dat wij bang zijn om dood te gaan", grinnikte Walko. „Maar wij, bolsjewiki, zijn gewend aan de dood; ons, bolsjewiki, kan geen enkele vijand verslaan. We zijn vermoord door de beulen en de gendarmes van de Tzaar, we zijn vermoord door de jonkers*) in October, we zijn

*) De cadetten van de garde-school. N. v. d. V.

vermoord door de Witten en de interventionisten van alle landen van de wereld, door de bandieten van Magnof en Antonof, de koelakken hebben uit hinderlagen op ons geschoten, de vijanden van het volk hebben ons opgejaagd en moordenaars op ons afgestuurd, maar wij zijn blijven leven door de liefde van het volk. Laten die fascistten ons straks maar doodschieten, toch worden zij begraven en niet wij. Is dat waar, Matwei?"

„Dat is de grootse, heilige waarheid, Andrei. In aller eeuwigheid zal ik er trots op zijn, dat het lot er mij, gewone arbeider, toe heeft bestemd mijn leven in onze communistische partij te slijten, samen met zulke mensen als Lenin en Stalin, die het mensdom de weg naar een gelukkig leven hebben getoond..."

„Dat is de heilige waarheid Matwei. Dat is ons grootste geluk", zei Walko, met een bij deze ruwe man onverwachte gevoeligheid. „En dan is er nog een grote vreugde in mijn hart omdat me het geluk ten deelt valt, in het uur van mijn dood zo'n kameraad te hebben als jij, Matwei!"

„Ik dank je uit heel mijn hart voor deze woorden.... Ik heb immers altijd geweten, wat 'n groot, mooi mens jij bent, Andrei!"

„Dat God, de mensen die na ons op de wereld blijven, gelukkig make", fluisterde Walko plechtig.

Zo legden, in het uur van hun dood, Andrei Walko en Matwei Sjoelga verantwoording af van hun leven, ieder alleen met de ander en zijn eigen geweten.

XXXI.

Kort na de middag waren Meister Brückner en wachtmeester Balder vertrokken naar het hoofdbureau van de gendarmerie, dat gevestigd was in het stadje Rowenki, een kilometer of dertig van Krasnodon. Peter Fenbong, Rottenführer van het SS-commando dat bij de Krasnodonse gendarmeriepost was gedetacheerd, wist dat Meister Brückner en wachtmeester Balder het materiaal van de verhoren naar de Kommandantur mee-

namen en dat zij daar orders zouden ontvangen, hoe verder met de gearresteerden te handelen. Maar Peter Fenbong wist bij ervaring reeds hoe die order zou luiden, zoals ook zijn chefs het wisten. Want voor hun vertrek gaven zij Fenbong opdracht, de omgeving van het park door de SS af te laten zetten en daar niemand toe te laten, behalve een groep gendarmes die, onder commando van de sergeant Eduard Bolman, naar het park werden gestuurd om daar een kuil te graven, groot genoeg voor achtenzestig dicht-opeengepakte mensenlichamen.

Peter Fenbong wist, dat zijn chefs niet voor de late avond zouden terugkomen. Daarom stuurde hij zijn soldaten naar het park onder commando van de jongste Rottenführer en bleef zelf in de keet op de binnenplaats.

Hij had het de laatste maanden erg druk gehad en zijn werk bracht mee, dat hij steeds mensen om zich heen had. Daardoor had hij niet alleen geen gelegenheid gehad zich eens van hoofd tot voeten te wassen, maar hij had zich zelfs niet eens kunnen verschonen. Want hij was bang, dat iemand zou zien wat hij onder zijn ondergoed, op zijn blote lichaam droeg.

Toen Meister Brückner met wachtmeester Balder, de SS-mannen en de gendarmes waren vertrokken, ging onderofficier Fenbong naar de gevangenis-keuken en vroeg de kok om een emmer heet water en een kom, omdat hij zich wilde wassen — koud water kon hij altijd in de ton naast de keet vinden.

Voor het eerst sinds vele hete dagen waaide er een koude wind, die de laaghangende, van regen zwangere wolken langs de hemel joeg. Het was een druilerige, herfstige dag en de gehele natuur van deze steenkoolgebieden — om niet eens te spreken van het aan alle winden overgeleverde stadje met zijn standaardhuisjes en zijn kolenstof — toonde zich van zijn minst aantrekkelijke kant. In de keet was het nog licht genoeg om zich te wassen, maar Peter Fenbong wilde niet alleen vermijden, dat men hem hier zou verrassen, hij wenste ook niet, dat men hem door het raam zou zien en daarom prikte hij er een stuk zwart papier voor en stak het licht op.

Hoezeer hij ook gewend was aan het leven dat hij sinds het begin van de oorlog leidde en hoe goed hij ook zijn eigen vieze stank had leren verdragen, toch voelde hij een onuitsprekelijke opluchting toen hij eindelijk al zijn kleren uit gooide en enige tijd naakt en zonder dat gewicht op zijn lichaam rond kon lopen.

Hij was van nature tamelijk gevuld, maar met de jaren was hij steeds vetter geworden en hij zweette sterk onder zijn zwarte uniform. Zijn ondergoed, dat hij nu al enige maanden achter elkaar droeg, was kleverig en stonk van het verzuurde zweet en zijn tuniek had gorig-zwarte plekken op zijn hemd achtergelaten.

Peter Fenbong deed zijn ondergoed uit en stond in zijn naakte, lang niet gewassen lichaam. Hij had een blanke huid en zijn borst, benen, liezen en zelfs zijn rug waren met licht-blond kroeshaar begroeid. En nu hij zijn ondergoed uit had gedaan, bleek dat hij een eigenaardig soort ketenen op zijn lichaam droeg. Eigenlijk waren het geen ketenen, maar leek het meer op een lang patronenlint, zoals de Chinese soldaten dat vroeger droegen. Het was een, in kleine, dichtgeknoopte zakjes verdeelde, lange band van met elastiek doorweven stof, die kruislings om Peter Fenbongs' schouders en heupen lag. Opzij was de band bijeengetrokken met een paar witte veters, die in een lusje waren geknoopt. Het grootste gedeelte van die zakjes, die ongeveer de maat hadden van een pakje sigaretten, waren volgepropt en een paar waren plat en leeg.

Peter Fenbong maakte de veter los en nam de band van zijn lichaam. De zware vracht had zo lang om zijn romp gelegen, dat een donker spoor in de ongezonde kleur van doorgelegene huid kruislings over zijn bleek-witte, vette lichaam liep. Peter Fenbong bevrijdde zich van de band legde hem zorgvuldig en precies — hij was werkelijk heel lang en zwaar — op tafel en begon zich onmiddellijk daarop wild te krabben. Fel en woest krabde hij met zijn korte, stompe vingers over zijn hele lichaam. Hij krabde zijn borst en zijn buik, zijn liezen en zijn benen en probeerde steeds zijn rug te bereiken, dan over de ene schouder, dan over de andere. Hij boog zijn rechter arm helemaal naar achteren en krabde zich met zijn middelvinger onder zijn schouderblad, waarbij hij knorde en steunde van genot.

Toen de jeuk eindelijk wat was gekalmeerd, knoopte hij zorgvuldig de binnenzak van zijn tuniek open, haalde daar een klein, op een tabakszakje gelijkend, leren buideltje uit, opende het en strooide een dertigtal gouden kiezen over de tafel. Hij wilde ze gaan verdelen over een paar nog niet geheel gevulde zakjes van de band. Maar nu hij toch helemaal alleen was, kon hij zich niet weerhouden de inhoud van de

andere zakjes te bewonderen — hij had ze zo lang niet gezien. Zorgvuldig knoopje na knoopje lospeuterend, begon hij de inhoud van de zakjes in aparte hoopjes en stapeltjes uit te stallen en spoedig was de gehele tafel ermee bedekt. Ja, dat was nogeens het kijken waard!

Daar lagen de geldsoorten van vele landen — Amerikaanse dollars en Engelse shillings, Franse en Belgische franken, Oostenrijkse, Tsjechische en Noorse kronen, Roemeense leien, Italiaanse lires. Zij waren naar landen verdeeld, de gouden munten bij de gouden, de zilveren bij de zilveren, de biljetten bij de biljetten en onder die biljetten bevond zich zelfs een keurig stapeltje sowjet-blauwtjes, biljetten van honderd roebel, waarvan hij weliswaar geen enkel materieel nut verwachtte, maar die hij toch bij zich droeg omdat zijn begerigheid uitgegroeid was tot de hartstocht van de maniakale verzamelaar. Daar lagen hoopjes kleine gouden sieraden — ringen, armbanden, dasspelden, broches — met en zonder edelstenen en er lag een apart hoopje edelstenen en gouden kiezen.

Het troebele licht van een door vliegen omzoomd electrisch peertje verlichtte al dat geld en die kostbaarheden op de tafel en hij zat op een krukje door zijn lichthoornen bril naar zijn schatten te kijken — naakt, kaal en behaard, zijn benen ver uit elkaar, zo af en toe toch nog krabbend, opgewekt en zichzelf zeer genegen. Er lagen tientallen en tientallen kostbaarheden op de tafel en toch kon hij, ieder muntje en ieder stukje in de hand nemend, precies vertellen waar, wanneer, onder welke omstandigheden hij het gestolen of afgenomen had en wie de mensen waren, die hij hun gouden kiezen had uitgetrokken. Want vanaf het ogenblik, dat hij tot de conclusie kwam, dat hij dit alles moest doen, wilde hij niet voor altijd in het hoekje blijven zitten waar de slagen vallen — leefde hij alleen nog maar voor zijn schatten en al het andere werd hem ijdel.

Die kiezen waren niet alleen van lijken afkomstig, hij had ook levenden het gebit uitgebroken. Toch prefereerde hij de doden, want dan kon hij veel rustiger en nauwkeuriger werken. En als hij in een groep arrestanten mensen zag met gouden kiezen, betrapte hij zich erop, te willen, dat die hele procedure van papieren en verhoren maar zo vlug mogelijk voorbij was, opdat die mensen spoedig zouden sterven.

Zij waren met zo velen, die om deze munten en sieraden vermoorden, dood-gefolterden, beroofden, mannen, vrouwen

en kinderen, dat zijn zoete opgewektheid en zijn zelftevredenheid gemengd was met een zekere onrust. Dat gevoel van onrust kwam echter niet uit hemzelf voort. Het werd veroorzaakt door een zeer goed gekleed heer, een volmaakt gentleman, met een ring aan zijn welgevormde pink, een zacht-vilten, dure, lichte hoed op, een gladgeschoren, correct, zelfs voorkomend gelaat, dat echter van misprijzen voor Peter Fenbong was vervuld. Deze heer echter, bestond slechts in de verbeelding van onderofficier Peter Fenbong.

Hij was een heel rijk man, die heer, veel rijker dan Peter Fenbong met al zijn schatten. Maar als adept van een oude, zo gezegd onberispelijke, methode om rijk te worden, voelde hij zich gerechtigd Peter Fenbong te veroordelen om de manier waarop die zich verrijkte en hij was ervan overtuigd, dat zulk een handelwijze laaghartig te noemen was. Met deze gentleman voerde Peter Fenbong een eindeloze strijd -- overigens een zeer onschuldige, want alleen Peter Fenbong was aan het woord en die stond in deze discussie op het onnoemelijk veel sterkere en hogere standpunt van de moderne, wereldwijze zakenman.

„Hi-hi”, zei Peter Fenbong, „tenslotte voel ik er helemaal niets voor, mijn hele leven op deze manier te slijten, tenslotte word ik een gewoon koopman of, als U wilt, een eenvoudige winkelier. Maar ik moet toch ergens beginnen? Ja, ik weet heel goed wat U over mij en wat U over Uzelf denkt. U denkt, „ik ben een gentleman. Wat ik doe, mag door een ieder worden gezien, iedereen kent de bronnen van mijn welstand, ik heb een gezin, ik ben helder gewassen, keurig gekleed, ik ben beleefd tegen de mensen en kan hen recht in de ogen zien, als de dame waarmee ik spreek opstaat, sta ik ook op, ik lees kranten en boeken, ik ben lid van twee philanthropische instellingen en heb flinke bedragen geofferd voor de inrichting van veldhospitalen, ik houd van muziek en bloemen en van het maanlicht op de zee. En Peter Fenbong vermoordt mensen terwille van hun kostbaarheden, die hij zich toe-eigent. Hij ontziet zich zelfs niet, de mensen hun gouden kiezen uit te trekken en die op zijn lichaam te verbergen, opdat niemand ze zal zien. Hij is genoodzaakt zich maandenlang niet te wassen en hij stinkt en daarom heb ik het recht hem te veroordelen”. Hi-hi, neem me maar niet kwalijk, mijn waarde en zeer geëerde vriend. Vergeet vooral niet dat ik vijfenveertig ben. Ik was zeeman en ik heb in alle landen

van de wereld rondgezworven en ik heb letterlijk alles gezien wat zich op deze aarde afspeelt! Kent U dan het schouwspel niet, dat ik als zeeman in verre landen meer dan eens kon zien: hoe ieder jaar, ergens in China of in India, millioenen mensen de hongerdood sterven — om zo te zeggen, onder de ogen van het zeer geëerde publiek? Trouwens, waarom zouden we zo ver van huis gaan? In de gezegende jaren van de vooroorlogse hausse, kon U in vrijwel alle hoofdsteden van de wereld hele wijken zien, die bevolkt waren door mensen die geen werk hadden en die krepeerden voor de ogen van het zeer geëerde publiek, soms zelfs in de gebeeldhouwde portalen van oude cathedralen! Het is heel moeilijk aan te nemen, dat zij stierven omdat zij, laat ons zeggen, daar zo'n zin in hadden. En wie weet niet, dat sommige zeer geachte mensen, perfecte gentlemen, zich niet generen millioenen gezonde mannen en vrouwen uit hun fabrieken op straat te gooien als dat in hun kraam te pas komt? En omdat deze mannen en vrouwen zich niet neerleggen bij die toestand, worden zij jaar voor jaar in enorme hoeveelheden doodgemarteld in gevangenissen of ze worden eenvoudig doodgeslagen in straten en op pleinen, volledig volgens de wet en met de hulp van politie en soldaten. Ik heb U nu zo enige manieren opgesomd — en ik zou er nog meer kunnen opsommen — waarop op deze aardbol ieder jaar weer millioenen mensen geslacht worden — en niet alleen maar gezonde mannen, maar ook vrouwen en kinderen en grijsaards — geslacht worden, als U het precies wilt weten, ten gerieve van Uw rijkdom. Ik spreek niet eens over de oorlogen — wanneer er in zeer korte tijd een bijzonder grote opruiming wordt gehouden, opdat U rijk kunt blijven. Mijn waarde en zeer geëerde vriend, waarom zouden wij verstopper-tje spelen? Laten we het elkaar eerlijk bekennen. Als wij willen dat anderen voor ons werken, dan moeten we ieder jaar op de een of andere manier een bepaald aantal mensen vermoorden. Wat U in mij tegenstaat is alleen maar, dat ik zo heel erg dicht bij die gehaktmachine sta, dat ik de vuile zaakjes opknap, dat ik door de omstandigheden gedwongen ben wekenlang ongewassen rond te lopen en dat ik stink. Maar er komt een tijd, dat ik me ook iedere dag zal wassen en dan zal ik een heel helder mens zijn, een eenvoudige winkelier als U wilt, en dan kunt U bij mij voor Uw tafel worstjes kopen, worstjes mijnheer, van de allerbeste kwaliteit...."

Zulk een — en misschien ook wel niet zulk een — principiële discussie voerde Peter Fenbong met de gedroomde gentleman met het gladgeschoren, correcte, zelfs voorkomende gezicht en de keurig opgeperste broek. En toen hij, als altijd, de overwinning op die gentleman had behaald, kwam Peter Fenbong in een beslist plezierige bui. Hij stopte de hoopjes geld en kostbaarheden weer in hun respectievelijke zakjes en maakte alle knoopjes zorgvuldig dicht. Daarna begon hij zich proestend en steunend van genot te wassen, waarbij hij de hele vloer met zeepwater beplaste — hetgeen hem overigens niet in het minst deerde, want straks zouden de soldaten het wel komen opdweilen.

Hij werd in die ene keer niet helemaal schoon, maar hij voelde zich toch beter, gorde de band weer om, trok schoon ondergoed aan, borg het vuile weg en hees zich in zijn zwarte uniform. Toen schoof hij het verduisteringspapier even opzij en keek door het raam, maar hij kon niets zien, zo donker was het op de binnenplaats van de gevangenis geworden. Zijn ervaring, die al tot een instinct was uitgegroeid, waarschuwde hem, dat zijn chefs zo dadelijk terug zouden zijn. Hij ging naar de binnenplaats en bleef daar even staan om aan de duisternis te wennen — maar de duisternis was zo dik, dat men er niet aan wennen kon. De koude wind joeg zware, donkere wolken over de stad en over de gehele Donetzsteppe, doch ook zij waren niet te zien, men hoorde slechts hoe zij, elkaar inhalend en ontlopend, met vochtige, wollige flakken ruisend langs elkander schoven.

En op dat ogenblik hoorde Peter Fenbong het gedempte geronk van een motor naderen en hij zag de twee lichtende puntjes van de koplampen, die de heuvel afdaalden en een der vleugels van het gemeentehuis een kort moment uit de duisternis naar voren lieten treden. De chefs kwamen van het hoofdbureau terug. Peter Fenbong liep de binnenplaats over en ging, langs de het geweer presenterende schildwacht, door de donkere ingang de gevangenis binnen.

Ook de gevangenen hoorden dat gedempte geronk en de ongewone stilte die de hele dag in de gevangenis had gehangen, viel plotseling uiteen. In de gang weerklonken zware stappen, sleutelgeknars en gebons met deuren. Uit de cellen kwam een verward rumoer en dat zo bekende, het hart doordwondende geschrei van een kind, ergens aan het andere einde van de gang. Plotseling werd dat geschrei een doordringende,

te schelle gil, het kind schreeuwde met zijn laatste krachten — het was al helemaal hees.

Matwei Kostiejewitsj en Walko hoorden dat kindergeschrei en dat steeds naderbij komende rumoer in de cellen. Soms dachten zij een opgewonden vrouwenstem te horen, die schreeuwde en smeekte en ook hilde. Toen knarste weer ergens een sleutel in een slot, de gendarmes verlieten de cel waar de vrouw met het kindje zat en liepen een andere binnen, waar zich direct een verward rumoer verhief. Maar ook toen, door dat rumoer heen, scheen die heel treurige, tere vrouwenstem tot hen door te dringen en daarna hoorden zij het steeds stiller wordende, zichzelf in slaap sussende stemmetje van het kind: „eh....eh....eh....”

De cel naast die van Walko en Matwei Kostiejewitsj was slechts door een dun planken muurtje van de hunne gescheiden en toen zij de gendarmes daar hoorden binnengaan, begrepen zij wat dat rumoer in de cellen betekende: men bond de gevangenen de handen.

Hun laatste uur was aangebroken.

Er waren veel mensen in de belendende cel en de gendarmes bleven er ook tamelijk lang. Eindelijk kwamen zij weer de gang op en sloten de deur af. Maar zij gingen niet direct naar Walko en Kostiejewitsj. Zij bleven in de gang staan, wisselden een paar haastige opmerkingen en toen liep iemand snel naar de uitgang. Enige tijd bleef het stil en waren alleen de bromstemmen van twee gendarmes te horen. Toen bonkten de voetstappen van een aantal mannen door de gang. Zij kwamen naar de cel toe, er weerklonk een tevreden uitroep in het Duits en een paar gendarmes met onderofficier Fenbong aan het hoofd kwamen in het schijnsel van een paar grote zaklantarens de cel binnen. Zij hielden hun revolvers in de aanslag en in de deuropening stonden nog een stuk of vijf soldaten. Zij waren blijkbaar bang, dat die twee hen, als altijd, gewelddadige tegenstand zouden bieden. Maar Matwei Kostiejewitsj en Walko lachten daar al niet eens meer om, hun harten hadden reeds lang afscheid genomen van de ijdelheden dezer wereld. Rustig lieten zij zich de handen op de rug binden. En toen Fenbong hen met gebaren beval te gaan zitten om hun voeten te laten binden, lieten zij rustig hun voeten binden en zij kregen boeien om hun enkels, opdat zij alleen nog maar met kleine pasjes konden lopen en geen mogelijkheid tot ontvluchten meer hadden.

Daarna liet men hen weer alleen en zwijgend zaten ze nog enige tijd in hun cel, totdat de Duitsers alle gevangenen hadden gebonden.

Daar klonk in de gang een roffellend geluid van snelle, afgemeten passen. Het geluid zwol aan, totdat het de gehele gang vervulde — de soldaten marcheerden op de plaats. Op een schel commando maakten zij rechtsom-halt en zetten het geweer aan de voet. De celdeuren kraakten en de gevangenen werden op de gang gebracht.

De gang was door een enkel peertje slechts mat en troebel verlicht, maar Matwei Kostiejewitsj en Walko knepen onwillekeurig hun ogen samen, zo lang hadden zij in het donker gezeten. Toen keken ze rond, naar de mensen die naast hen stonden en naar hen die zich verder in de rij bevonden, tot aan de twee einden van de gang.

Eén plaats van hen af stond, ook met geboeide enkels, een forse, bejaarde man op blote voeten en met een bebloed hemd aan. Walko en Matwei Kostiejewitsj deinsden onwillekeurig terug toen zij in deze man Petrof herkenden. Hij was zo mishandeld, dat zijn hemd aan zijn lichaam plakte alsof zijn romp één grote wond was en men zag hoe iedere beweging deze sterke man ondragelijke kwellingen veroorzaakte. Zijn ene wang was tot op het been opgehaald door een mes of bajonet en etterde. Petrof herkende hen en boog zijn hoofd.

Aan de andere kant van de gang stond de oude Ljoetikof, barrevoets, maar zonder boeien aan zijn enkels. Voor zover zij konden zien, was hij niet zo verminkt als Petrof, maar geheel uitgeput, hij kon nauwelijks op zijn benen staan en zijn hoofd knikkebolde heen en weer.

Maar toen Walko en Matwei Kostiejewitsj naar het verre einde van de gang keken, waarop ook de lijdende, verschrikte en verbijsterde blikken van de andere gevangenen waren gericht, zagen zij iets dat hen van woede deed trillen. Daar stond een jonge, in een bordeau-rode mantel gehulde vrouw met een gefolterd, maar nog steeds krachtig gelaat. Zij droeg een jongetje in haar armen en haar armen waren zo met touwen omwikkeld, dat het kindje voor eeuwig aan het lichaam van zijn moeder was vastgesnoerd. Het jongetje was nog geen jaar oud. Zijn tere hoofdje met de schaarse blonde haartjes, die in zijn nekje even krulden, lag op de schouders van zijn moeder. Zijn oogjes waren gesloten, maar hij was niet dood — het kindje sliep.

In deze vrouw herkende Matwei Kostiejewitsj Maria Wdowenko, die samen met hem voor het ondergrondse werk in de stad was gebleven; in zijn gesprek met Iwan Fjodorwitsj Protzenko had hij haar „dat flinke wijfje” genoemd. Plotseling zag hij de gezichten van zijn vrouw en kinderen voor zich en de tranen sprongen hem in de ogen. Hij vreesde, dat de Duitsers of zijn eigen kameraden die tranen zouden zien en er verkeerde conclusies uit konden trekken; hij was blij, dat onderofficier Fenbong eindelijk al de gevangenen had geteld en hen, tussen twee rijen soldaten, over de binnenplaats wegleidde.

De nacht was zo donker, dat de mensen niet konden onderscheiden wie naast hen stond. Zij werden in rijen van vier gezet, door de poort geleid en — terwijl de weg en de colonne werden verlicht door de electrische lantarens die voor en achter hen aanflitsen — dreven de soldaten, die hen aan alle zijden omgaven, hen door de straat die tegen de heuvel opliep. De koude wind waaide nog steeds met gelijke kracht over de stad en geeselde hen met ijzige striemen en zij hoorden het vochtige geritsel van de wolken, die zo laag boven hun hoofden voortjoegen, dat het leek of zij hen met de hand konden aanraken. Begerig ademden zij de koude lucht in. Langzaam en in diepe stilte schuifelde de colonne voort. Af en toe draaide onderofficier Fenbong, die vooraan liep, zich om en bescheen hen met zijn grote lantaren; dan dook die vrouw met het aan haar vastgesnoerde kindje weer uit de duisternis op. Zij liep aan de buitenkant van de eerste rij en de wind blies de panden van haar bordeau-rode mantel opzij.

Matwei Kostiejewitsj en Walko liepen schouder aan schouder voort. Er waren nu geen tranen meer in Sjoelga's ogen. Hoe verder zij voortgingen, Walko en Kostiejewitsj, hoe verder en verder hun eigen „ik” van hen terugweek, totdat tenslotte ook de diepste en geheimste roerselen van hun hart aflieten van het leven. Zij waren nu groter dan mensen. Een onnoembaar heldere rust lag in hun hart. Met hun gezicht in de wind gingen zij, onder die lage, ruisende wolken, zwijgend en kalm hun dood tegemoet.

Bij de ingang van het park stond de colonne stil. Enige tijd bekeken onderofficier Fenbong, sergeant Eduard Bolman en de jongste Rottenführer, die de SS-mannen onder zijn commando had, een papier, dat Fenbong uit de binnenzak van zijn

tuniek had gehaald. Daarna telde de sergeant, hen met korte lichtflitsen van zijn lantaren beschijnend, de gevangenen.

Langzaam knerste het grote ijzeren hek open. De colonne werd in rijen van twee verdeeld en door de grote laan tussen de gebouwen van de Leninclub en de Gorkischool geleid. Bijna direct achter de school sloegen onderofficier Fenbong en sergeant Bolman een zijlaan in. De colonne schuifelde achter hen aan.

De wind boog alle bomen en takken in één richting en het eindeloze, eentonige-veelstemmige geritsel van de trillende en wapperende bladeren vervulde heel die grote duisternis rondom.

Men leidde hen naar de verlaten, zelfs vroeger weinig bezochte rand van het park, die grensde aan het onbebouwde stuk land waar het eenzame, stenen gebouw van de Duitse politieschool stond. Daar was, op een open plek tussen de bomen, een lange kuil gegraven. Nog voor zij de kuil konden zien, roken zij de vochtige lucht van vers omgewoelde aarde.

De colonne werd weer gesplitst en toen de gevangenen naar de verschillende kanten van de kuil werden gevoerd, verloren Walko en Kostiejewitsj elkaar uit het oog. Struikelend over de verse aardkluiten, strompelden de gevangenen naar de kuil en wie viel werd door kolfslagen en schoppen weer tot opstaan gedwongen.

Plotseling werden die lange donkere kuil met de aarden dam langs de rand, de gefolterde gezichten der gevangenen en de staalblauw glanzende bajonetten der Duitse soldaten, die hen in een dichte haag omgaven, door tientallen lantarens verlicht. En zij die bij de kuil stonden, zagen onder de bomen Meister Brückner en wachtmeester Balder staan, gehuld in zwarte rubber capes. Daarachter en iets opzij van hen stond — gedrongen, grauw en purperrood, met uitpuilende ogen — burgemeester Wasili Stetzenko.

Meister Brückner gaf een teken met zijn hand, onderofficier Fenbong hief de lantaren, die met een leren riempje om zijn pols hing, hoog boven zijn hoofd en zijn hese vrouwenstem gaf rustig een commando. De soldaten kwamen naar voren en begonnen met hun bajonetten de gevangenen naar de kuil te drijven. Struikelend, over hun eigen benen vallend, klommen zij zwijgend tegen de aarden wal op. Men hoorde alleen de zware ademhaling der soldaten en het geritsel van de bladeren in de wind.

Met zware stappen, zo snel als de boeien aan zijn voeten het hem veroorloofden, liep Matwei Sjoelga tegen de dam op. Bij het licht van de lantarens zag hij hoe de mensen in de kuil werden gestoten; zij sprongen of zij vielen, sommigen zwijgend, sommigen luidkeels protesterend of klagend.

Meister Brückner en wachtmeester Balder stonden onbewegelijk onder de bomen, maar Stetzenko groette de mensen die in de kuil vielen met een diepe, eerbiedige buiging — hij was dronken.

En weer zag Sjoelga Maria Wdowenko met haar bordeaurode mantel en het aan haar vastgesnoerde kindje, dat zonder iets te zien of te horen en alleen maar de warmte van haar lichaam voelend, met zijn hoofdje op de zachte schouder van zijn moeder rustte en nog steeds sliep. Zij kon haar armen niet bewegen en omdat ze haar kindje niet wakker wilde maken, ging zij op de rand van de kuil zitten en liet zich, haar benen tegen de wand drukkend, zachtjes naar beneden zakken. Dat was het laatste, dat Matwei Sjoelga van haar zag.

„Kameraden“, zei hij plotseling met een schorre, krachtige stem, die boven al de andere geluiden uitkwam. „Mijn prachtige kameraden.... eeuwig dure Uw roem en eer! Lang leve het land dat onze moeder was, dat het leve tot vreze van onze vijanden, tot het geluk van ons volk, tot vreugde van de armen der gehele wereld! En groeie en bloeie....“

Een bajonet drong hem in de rug. Met inspanning van heel zijn geweldige kracht hield hij zich staande. Toen sprong hij zelf — niet gestoten, niet geworpen — in de kuil en vanuit de diepte donderde zijn stem:

„En groeie en bloeie onze grootse communistische partij, die de mensen de weg naar de rechtvaardigheid heeft gewezen“.

„Dood aan de vijand!“, dreunde de stem van Andrei Walko naast hem. Nog eenmaal had het lot hen samengevoerd — in het graf.

De kuil was zo met mensen volgepropt, dat niemand zich meer kon bewegen. Het moment van de laatste, grootste spanning was aangebroken. Ieder bereidde zich voor op de komst van het dodende lood. Maar niet zulk een dood was hun beschoren: grote lawines aarde en zand vielen op hun hoofden en schouders, tussen de kragen van hun hemden, in hun monden en in hun ogen en zij begrepen dat zij levend werden begraven. Toen verhief Sjoelga zijn stem en zong:

„Ontwaakt, verworpenen der aarde,
„Ontwaakt, verdoemden in hongersfeer....

De diepe stem van Walko zong met hem mee. Steeds nieuwe stemmen, in het begin dichtbij en later ook van verderweg, verenigden zich met de zijne en in langzame golven steeg de Internationale van onder de grond naar de donkere, bewolkte hemel boven de aarde.

En alleen Maria Wdowenko kon niet zingen. Zij bedekte de laatste ademtocht van haar kindje met een lange moederlijke kus....

In dit vreselijke, donkere uur werd de deur van een klein huisje in de Derewannajastraat geopend en Maria Andrejefna Bortz, Walja en een man van kleine gestalte, warm gekleed, met een rugzak op zijn schouders en een wandelstok in zijn hand, liepen het stoepje af.

Maria Andrejefna en Walja namen de kleine man ieder aan een hand en leidden hem door de straat, de steppe in. De wind blies de panden van hun mantels op.

Na enige passen stond hij stil.

„Het is donker. Je kunt beter teruggaan“, zei hij, bijna fluisterend.

Maria Andrejefna omhelsde hem en even bleven zij zo staan.

„Vaarwel Masja“, zei hij en maakte een hulpeloos gebaar met zijn hand.

En Maria Andrejefna bleef staan en zij liepen verder, vader en dochter, hand in hand. Walja zou haar vader begeleiden tot het ochtend begon te worden en daarna moest hij, hoe slecht zijn ogen ook waren, geheel alleen de stad Stalino zien te bereiken, waar hij hoopte zich bij familie van zijn vrouw te kunnen verbergen.

Korte tijd kon Maria Andrejefna hun voetstappen nog horen en toen stierf ook dat zwakke gerucht weg. Een ondoordringbare koude duisternis hing om haar heen, maar de duisternis in haar hart was kouder en zwarter. Haar hele leven viel in waardeloze stukken uiteen; werk, gezin, idealen, liefde, kinderen — alles weg, alles kapot, vóór haar lag het niets.

Zij bleef staan, niet in staat zich te bewegen en de wind blies fluitend haar mantel op en zij hoorde het zachte, lage ruisen van de wolken boven haar hoofd.

En plotseling scheen het.... Zij werd gek.... Ze luisterde.... Nee, ze had het niet gedroomd, ze hoorde het weer. Ze zingen.... Ze zingen de Internationale! Ze wist niet waar het gezang vandaan kwam. Het was verweven met het gehuil van de wind en het geruis van de wolken en samen met deze klanken verspreidde het zich over heel de donkere wereld. Het leek of haar hart stilstond en zij trilde over haar hele lichaam.... Het was, alsof het van onder de grond kwam:

O, barbaren, weet wat gij doet,
Wij hebben wap'nen hen te raken,
Die dorstig schijnen naar ons bloed.

XXXII.

„Ik, Oleg Kosjewoi, bij deze toetredend tot De Jonge Garde, zweer — voor het aangezicht van mijn strijdmakkers, voor het aangezicht van het zwaarbeproefde vaderland, voor het aangezicht van geheel het volk — plechtig: zonder tegenspraak alle opdrachten van de organisatie uit te voeren en over alles wat mijn werk in De Jonge Garde betreft de diepste geheimhouding te betrachten. Ik zweer meedogenloze wraak voor onze verbrande en vernielde steden en dorpen, voor het bloed van onze kameraden en de marteldood van onze heldhaftige mijnwerkers. En mocht ik voor deze wraakoefening mijn leven moeten geven, dan zal ik daar geen ogenblik toe aarzelen. Indien ik echter deze heilige eed op de pijnbank of uit lafheid zou verbreken, mogen dan mijn naam en mijn bloedverwanten ten eeuwige dage vervloekt zijn en moge ikzelf dan bestraft worden door de harde hand van mijn kameraden. Bloed om bloed, dood om dood”.

„Ik, Oeljana Gromowa, bij deze toetredend tot De Jonge Garde, zweer — voor het aangezicht van mijn strijdmakkers, voor het aangezicht van het zwaarbeproefde vaderland, voor het aangezicht van geheel het volk — plechtig....”

„Ik, Iwan Toerkenitsj, bij deze toetredend tot De Jonge Garde, zweer — voor het aangezicht van mijn strijdmakkers, voor het aangezicht van het zwaarbeproefde vaderland, voor het aangezicht van geheel het volk — plechtig....”

„Ik, Iwan Zemnoechof,zweer....plechtig....”

„Ik, Sergei Tjoelenin,zweer....plechtig....”

„Ik, Ljoebof Sjeftzowa,zweer....plechtig....”

.....
.....

Hij moest haar wel helemaal verkeerd begrepen hebben, die Sergei Lewasjof, toen hij de eerste keer bij haar kwam en aan het raam klopte en zij naar hem toe rende en ze daarna de rest van de nacht samen met elkaar bleven zitten praten. God weet, wat hij zich daarvan had voorgesteld!

Hoe dan ook, de eerste moeilijkheid op haar reis had zij al hier in de stad te overwinnen met Sergei Lewasjof. Natuurlijk, zij waren oude vrienden en Ljoebka kon niet weggaan zonder hem te waarschuwen. Toen Oompje Andrei nog vrij was, was Sergei op zijn raad als vrachtwagen-chauffeur in de garage van het directoraat in dienst getreden. Ljoebka stuurde een straatjochie naar hem toe — zij waren allen de beste maatjes met Ljoebka, waarschijnlijk omdat ze zo veel op hen leek.

Sergei ging direct na zijn werk, in dezelfde kleren, waarmee hij uit Stalino was gekomen, naar haar toe. Hij was erg smerig, vermoeid en somber.

Het was niet zijn gewoonte, uit te vorsen, waarheen en waarom zij de stad uitging, maar het was duidelijk, dat deze vraag hem de hele avond bezig hield en hij maakte Ljoebka dol met zijn drukkende zwijgzaamheid. Tenslotte hield ze het niet meer uit en gaf hem een grote mond. Wat dacht-ie wel dat ze van hem was? Z'n vrouw, z'n geliefde? Zij kan nog niet over liefde denken als haar nog zo veel te wachten staat. Dat had hij zich alleen maar in het hoofd gezet om het haar moeilijk te maken. Ze zijn gewoon kameraden en ze is helemaal niet verplicht, rekening en verantwoording voor hem af te leggen. Zij gaat en staat waar ze wil en ze moet nu op reis, voor familiezaken.

Ze merkte, dat hij toch niet helemaal geloofde in die familiezaken en dat hij eenvoudig jaloers was. Dat gaf haar tenslotte enige voldoening.

Zij moest goed uitslapen, maar hij bleef de hele avond plakken en ging niet weg. Hij was zo koppig, dat hij wel de hele nacht had kunnen blijven zitten en tenslotte joeg Ljoebka hem de deur uit. Toch zou het haar spijten, als hij al die tijd zonder haar zo somber bleef. Daarom bracht ze hem naar de tuin en bij het hekje pakte ze hem bij zijn arm en drukte zich even tegen hem aan. Toen rende ze vlug naar het huis terug, kleedde zich direct uit en ging naast haar moeder in bed liggen. Natuurlijk, met moeder was het ook heel moeilijk. Ljoebka wist, hoe ellendig zij het vond alleen te moeten blijven, hulpeloos als ze stond tegenover alle moeilijkheden van het leven. Maar het was heel gemakkelijk om moeder om de tuin te leiden en Ljoebka zette haar liefste stemmetje op, verzoon een smoesje dat moeder wel geloven zou en sliep toen onmiddellijk in.

Zij ontwaakte bij het krieken van de dag en begon zich vrolijk neuriënd klaar te maken voor de reis. Zij besloot zich zo eenvoudig mogelijk te kleden om haar goede jurken niet te bederven, maar toch ook zo kleurig mogelijk om op te vallen. Zij legde haar elegantste jurk van blauw crêpe-de-chine, haar blauwe schoentjes, haar kanten ondergoed en zijden kousen in een koffertje. Bijna twee uur lang stond ze in haar hemdje en broekje voor twee kleine spiegeltjes, waar ze nauwelijks haar hele hoofd in kon zien, heen en weer te draaien om haar haar op te maken en van inspanning kromde zij beurtelings de kleine, sterke tenen van haar stevige, blote voet stijf tegen de grond. Toen stapte zij in haar gordeltje, veegde haar voetjes met de palm van haar hand af, trok haar fijne, vleeskleurige kousen aan en maakte ze vast, schoot in haar crême-kleurige schoentjes en gooide haar koele, ruisende jurk — die met de erwtjes, kersjes en God-weet wat voor bonte gevalletjes nog meer — over haar hoofd. Daartussendoor at ze een boterham en neuriede voortdurend.

Het was een koude dag, de wolken veegden laag over de steppe. Zonder de kou te voelen, rood van de wind die haar kleurige jurk deed opbollen, stond ze, met haar koffertje in haar ene hand en een lichte zomermantel in de andere, op de onbeschutte weg naar Worosjilofgrad.

De Duitse soldaten en korporaals op de voorbijrazende vrachtwagens riepen haar, soms vulgaire gebaren makend, platte opmerkingen toe, maar met verachtelijk dichtgeknepen ogen keek zij langs hen heen. Daar naderde een lange, lage,

lichtgekleurde personenwagen en toen ze een Duitse officier naast de chauffeur zag zitten, stak ze met een nonchalant gebaar haar hand op.

De officier draaide zich vlug naar achteren en toonde de verschoten rug van zijn tuniek, waarschijnlijk zat zijn meerdere op de achterbank. Met piepende remmen stond de auto stil.

„Setzen Sie sich. Schneller“, zei de officier met een koel glimlachje, terwijl hij het portier voor haar opende. Hij sloeg het portier weer dicht en, met zijn hand achter zijn rug reikend, opende hij het achterportier. Met even gebogen hoofd en haar koffertje en mantel voor zich uit houdend, stapte Ljoebka in de auto en achter haar klapte het portier weer dicht. De wagen schoot vooruit, zingend in de wind.

Naast Ljoebka zat een dorre, uitgedroogde kolonel met een onfris, gladgeschoren huid, een los op zijn neus bungelende lorgnet en een hoge, door de zon verkleurde pet. De Duitse kolonel en Ljoebka keken elkaar met twee precies tegengestelde motieven voor vermetelheid — de kolonel, omdat hij de baas was en Ljoebka omdat ze toch behoorlijk in de rats zat — recht in de ogen. De jonge officier die voorin zat, draaide zich om en ook hij keek Ljoebka aan.

„Wohin befehlen Sie zu fahren?“, vroeg de gladgeschoren kolonel met de glimlach van een bosjesman.

„Ik versta er geen letter van“, zong Ljoebka's stemmetje. „Spreek Russisch of houdt anders liever je mond“.

„Waarheen, waarheen?“, zei de kolonel in het Russisch, met een vaag gebaar naar de verte.

„Godlof, m'n kip heeft gekakeld“, zei Ljoebka. „Worosjilograd, je weet wel, Loegansk. Verstehen? Nou, vooruit!“

Zodra ze begon te spreken, viel haar angst van haar af en zij vond meteen weer die natuurlijke luchtigheid, die de mensen, Duitse kolonels daarbij inbegrepen, dwong, alles wat zij zei of deed als iets vanzelfsprekends te aanvaarden.

„Hoe laat is het? Hoe la-aat? Daar, klungel!“, zei Ljoebka en tikte met haar vinger op haar pols.

De kolonel strekte zijn arm even uit om zijn mouw iets op te stropen, boog hem toen met een beweging of die arm een onderdeel van een machine was, in een hoek van precies 90 graden en hield het vierkante horloge aan zijn benige, met stofkleurige haren begroeide pols voor Ljoebka's gezicht.

Tenslotte is het niet nodig talen te kennen, met wat goede wil verstaat men elkaar altijd.

Wie zij is? Zij is actrice. Nee, zij speelt geen toneel, zij zingt en danst. Natuurlijk, zij heeft in Worosjilofgrad een heleboel adressen waar zij kan wonen, ze kent veel heel nette mensen. Zij is immers de dochter van een bekende industrieel, een mijnbezitter uit Gorlofk? Helaas heeft de sowjetregering hem alles afgenomen en de ongelukkige is in Siberië gestorven, een vrouw en vier dochters achterlatend, allemaal meisjes en allemaal erg knap. Ja, zij is de jongste. Nee, zij kan geen gebruik maken van zijn gastvrijheid. Dat zou haar goede naam kunnen bezoedelen en zo eentje is ze helemaal niet. Haar adres? Ze zal het hem beslist geven, maar ze weet nog niet helemaal zeker, waar ze gaat wonen. Als de kolonel het goed vindt, zal ze met de luitenant afspreken hoe ze elkaar kunnen vinden.

„Het schijnt, dat U meer genade vindt dan ik, Rudolf”.

„Als dat zo is, zal ik mijn best voor U doen, Herr Oberst”.

Is het ver naar het front? Oh, aan het front staan de zaken zo, dat zulke lieve meisjes zich dáar helemaal niet voor hoeven te interesseren! In ieder geval kan zij volkomen gerust gaan slapen. Over een paar dagen nemen we Stalingrad en we zijn al in de Kaukasus doorgedrongen. Is ze nu tevreden? Wie heeft haar verteld, dat het front bij de boven-Donetz niet zo ver van hier is? Oh, die Duitse officieren! Het schijnt dat hij niet de enige babbelaar onder hen is.... Ze zeggen, dat alle mooie Russische meisjes spionnen zijn; is dat zo? Nou, goed dan, dat is gebeurd omdat er op dat deel van het front Hongaren staan. Die zijn natuurlijk beter dan die stinkende Roemenen en die macaroni's, maar je kunt toch niet helemaal op ze bouwen.... Het front wordt ontzettend lang en er gaat een geweldige massa mensen naar Stalingrad. Probeert U die eens allemaal te eten te geven! Ik zal het U op de lijnen van Uw hand laten zien, geef dat lieve pootje maar eens hier.... Hier die grote lijn gaat naar Stalingrad en die hier, die afgebroken lijn dat is de inrichting van Mozdok — U heeft een heel wispelturig karakter — nou moet U dat eens een miljoen keren vergroten en dan begrijpt U, dat een intendant van het Duitse leger stalen zenuwen moet hebben. Nee, ze moet niet denken dat hij alleen maar met soldatenbroeken te maken heeft! Hij zou ook best iets kunnen vinden voor een mooi meisje. Prachtige dingetjes. Hier, voor haar beentjes en daar, begrijpt ze waar hij het over heeft? Misschien wil ze een stukje chocola? Een slokje wijn zou ook geen kwaad kunnen,

dat verduvelde stof.... Oh nee, het is heel natuurlijk als een meisje niet drinkt, maar een Frans wijntje! Rudolf, laat de wagen eens stoppen.

Zij stopten ongeveer tweehonderd meter voor een groot kozakkendorp, dat zich aan twee kanten langs de weg uitstrekte en stapten uit de wagen. Zij stonden bij de stoffige oprit van een landweggetje langs een ravijn. De bodem van het ravijn was met wilgen begroeid en de voor de wind beschermde helling was met reeds uitgedroogd, dik gras bedekt. De luitenant beval de chauffeur, het weggetje in te rijden. De wind blies Ljoebka's jurk op en, haar rok met beide handen neerhoudend, holde zij voor de officieren uit, achter de wagen aan. Haar schoentjes zakten in de rulle, droge aarde en zaten meteen vol zand.

De luitenant, wiens gezicht Ljoebka bijna niet had gezien omdat ze de hele tijd tegen zijn verschoten rug had opgekeken, en de soldaat-chauffeur haalden een zacht-leren koffer en een zware geel-witte mand uit de auto.

Zij vlijden zich op het dikke, droge gras neer. Ljoebka dronk geen wijn, hoe zij haar ook probeerden te overreden. Maar er lagen hier op het laken zo veel heerlijkheden, dat het gewoonweg stom zou zijn die te weigeren, temeer daar zij actrice was en de dochter van een grootindustriële. Zij at dan ook naar hartelust.

Het zand in haar schoentjes hinderde haar erg en ze smoorde haar twijfel of de dochter van een grootindustriële zo iets wel kon doen, door ze eenvoudig uit te trekken, met haar handjes het zand van haar fijne kousen te slaan en zo, in haar kousenvoeten, te blijven zitten om haar benen te laten uitrusten. Het zou wel volkomen in orde zijn, de Duitse officieren aanvaardden het tenminste als iets heel gewoons.

Zij wilde bijzonder graag weten of er veel Duitse divisies op het deel van het front waren, dat het dichtst bij Krasnodon, in het Noorden van het district Rostof, lag — van de Duitse officieren die bij hen waren ingekwartierd, had zij al gehoord, dat een deel van het district nog steeds in onze handen was. En tot grote ontstemming van de kolonel, die meer lyrisch dan zakelijk was gemutst, gaf zij onophoudelijk uitdrukking aan haar vrees, dat het front op deze plaats zou worden doorbroken en zij weer in de bolsjewistische slavernij zou vervallen.

Tenslotte was de kolonel zo gekrenkt door haar gebrek aan

vertrouwen in de Duitse wapenen, dat hij — verdammt noch mal — haar nieuwsgierigheid bevredigde.

Terwijl zij daar zaten te picknicken, kwam uit de richting van het dorp een steeds aanzwellend gerucht van vele, onregelmatic voortsloddende voetstappen. In het begin schonken zij er weinig aandacht aan, maar het geluid, dat eerst van verre kwam, zwol steeds meer aan en vervulde de gehele omgeving, alsof er een oneindig lange colonne langs de weg trok. En zelfs van waar zij zaten, zagen zij nu de stofwolken die door de wind boven de weg werden voortgejaagd. Het geroep en geschreeuw van grove mannenstemmen drong tot hen door en daar doorheen hoorden zij de klagende jammerklachten van vrouwen, alsof er een dode beweend werd.

De kolonel, de luitenant en Ljoebka stonden op en liepen naar de weg. Over de gehele lengte van de straatweg trok, in steeds nieuwe rijen, een lange colonne krijgsgevangen sowjetsoldaten voorbij, geconvoieerd door Roemeense soldaten en officieren. Schreeuwend en jammerend rende een aantal jonge en oudere kozakken en vrouwen langs de colonne heen en weer. Soms drongen zij door het cordon van bewakers heen en drukten dan in de ene, dan in de andere naar hen uitgestrekte, zwarte, dorre hand een stuk brood, eieren, tomaten, hele bundels en pakjes etenswaren. De krijgsgevangenen waren half ontkleed, zij hadden verscheurde, bevlekte en bestofte resten van soldatenbroeken en hemden aan. De meesten liepen barrevoets of in die wrange imitatie van schoeisel — verscheurde voetlappen. Zij hadden lange, wilde baarden en ze waren zo mager, dat het leek of hun kleren door skeletten werden gedragen. En het was hartverscheurend, te zien, hoe een zielig glimlachje hun gelaat verlichtte, als zij de door geen vuistlagen en kolfstoten te verjagen vrouwen aankeken.

Een seconde bleef Ljoebka naar dit treurige toneel kijken en in het volgende ogenblik rende ze al — niet wetend hoe ze zo snel de witte broodjes en de andere etenswaren van het tafellaken had gegrisc — zoals ze was, op haar kousenvoeten, door de rulle, droge aarde van de oprit en toen over de straatweg tot midden in de colonne. Daar drukte ze de broodjes en de brokken in een, in een andere, in een derde naar haar uitgestrekte, zwarte hand. Een Roemeense soldaat poogde haar te grijpen, maar met een snelle beweging ontweek ze zijn greep. Zijn vuistlagen regenden op haar neer en zij schreeuwde,

haar gebogen hoofd met haar ellebogen beschermend:
„Sla maar, sla maar, hond! Maar niet op mijn hoofd!”

Sterke handen trokken haar uit de colonne. Plotseling stond ze op de berm van de weg en zag hoe de Duitse luitenant met de rug van zijn hand de Roemeense soldaat in het gezicht sloeg. En voor de ijlings toegeschoten kolonel, die op een magere, woedende hond leek, stond een Roemeens officier in salade-kleurige uniform, stijf in de houding, iets onsamenvangends te brabbelen in de taal van de oude Romeinen.

Maar zij kwam pas weer geheel tot zichzelf, toen zij haar roomkleurige schoentjes weer aan haar voeten voelde en zij met de twee Duitse officieren langs de straatweg naar Worosjilofgrad stoof. Het wonderlijkste was, dat de Duitsers ook dit optreden van Ljoebka als iets vanzelfsprekends aannamen.

Ongehinderd kwamen zij door de Duitse controlepost en reden de stad in. De luitenant draaide zich om en vroeg Ljoebka waar zij afgezet wilde worden. Ljoebka, die weer helemaal de oude was, wees met haar hand recht de straat in. Voor een huis dat haar passend leek voor een dochter van een mijnbezitter, verzocht ze de wagen te laten stoppen.

Begeleid door de luitenant, die haar koffer droeg, liep zij met haar mantel over haar arm het haar volledig onbekende huis in. Daar aarzelde ze even — zou ze proberen hier al afscheid van hem te nemen of zou zij, waar hij bij stond, op de eerste de beste deur kloppen? Besluiteloos keek ze de luitenant aan. Deze legde haar blik verkeerd uit en trok haar met zijn vrije hand naar zich toe. Zonder een seconde te aarzelen, sloeg zij hem, niet eens bijzonder kwaad, tamelijk hard in zijn roze gezicht en rende de trap op. De luitenant, die de oorvijs als iets dat hem toekwam aanvaardde, liep met het glimlachje dat de schrijvers in vroeger dagen een grimlachje noemden, onderdanig met de koffer achter haar aan.

Toen ze op de tweede étage was, klopte ze met een zo beslist gebaar op de eerste deur die ze zag, alsof ze na een lange afwezigheid weer thuiskwam. De deur werd geopend door een lange, magere dame, wier gekrenkte en trotse gelaat nog sporen vertoonde, zoal niet van vroegere schoonheid, dan toch van voortdurende schoonheidszorg — ja, het liep Ljoebka wel mee.

„Danke schön, Herr Leutnant”, zei ze, haar hele voorraad Duitse woorden uitputtend, met een afschuwelijk accent en zij stak haar hand naar de koffer uit.

De dame keek met niet te verbergen ontzetting naar die Duitse luitenant en die moffin in haar opzichtige, bonte jurk.

„Moment!” De luitenant zette de koffers neer, haalde met een snelle beweging een blocnote uit de brieven tas die over zijn schouder hing, schreef daar iets met een dik, zwart potlood op en gaf Ljoebka het blaadje.

Het was een adres. Ljoebka had geen tijd het te lezen, noch om erover te denken, wat de dochter van een mijnbezitter in dit geval zou doen. Zij verborg het adres vlug in haar bustehouder en liep, met een nonchalant knikje naar de saluerende luitenant, de voorkamer in. Zij hoorde hoe de dame de deur achter haar sloot met een menigte sloten, grendels en kettingen.

„Wie is daar, mammie?”, vroeg een meisje, dat in een hoek van de kamer zat.

„Stil. Dadelijk”, zei de dame.

Ljoebka liep, met de koffer in haar ene hand en haar jas in de andere, wat verder de kamer in.

„Men heeft mij hier een kamer toegewezen. Kom ik ongelegen?”, vroeg ze, het meisje vriendelijk aanziend en tegelijkertijd de grote, goed gemeubileerde, maar doodse kamer opnemend.

Hier had een ingenieur, een dokter of een professor kunnen wonen, maar men voelde dat degene voor wie die kamer indertijd zo goed was ingericht, er nu niet meer woonde.

„Ik zou graag willen weten, wie U dit adres heeft gegeven”, vroeg het meisje met rustige verwondering. „De Duitsers of iemand anders?” Zij was blijkbaar zo juist thuis gekomen — zij had een bruine baret op en haar gezicht zag nog vuurrood van de wind. Het was een dik kind van een jaar of veertien met een gevulde hals en bolle wangen; ze keek op een dikke, rode paddestoel waar iemand kleine, levendige bruine oogjes in had geplant.

„Tamotsjka”, zei de dame streng, „dat gaat ons in het geheel niet aan”.

„Waarom gaat ons dat niet aan, als ze bij ons is ingekwartierd? Ik zou het alleen maar willen weten”.

„Neemt U me niet kwalijk, maar . . . bent U Duitse?”, stelde de dame op een beleefde manier dezelfde vraag.

„Nee, ik ben Russische . . . Ik ben actrice”, antwoordde Ljoebka, niet zeer zeker van zichzelf.

Er ontstond een kleine pauze en toen liet het meisje aan haar houding tegenover Ljoebka niets meer te raden over.

„De Russische acteurs en actrices zijn allemaal geëvacueerd”. En met deze woorden stootte het paddestoeltje, rood van woede, de kamer uit.

Zo kreeg Ljoebka tot de bodem de bittere beker te ledigen, die de overwinnaar in bezette plaatsen van al zijn levensvreugde berooft. Zij begreep echter, dat het haar veel voordeel zou brengen als ze zich in deze woning kon nestelen, juist in de kwaliteit die zij had voorgewend en waarin men geloofde.

„Ik blijf hier niet lang. Ik ga een vaste woning zoeken”, zei zij. Toch wilde ze heel graag dat men wat vriendelijker voor haar was en zij voegde er aan toe: „Ik vind vast heel vlug een huis. Waar kan ik me hier verkleden?”

Een half uur later liep een Russische actrice in een blauw crêpe-de-chine jurkje, met blauwe schoentjes aan en een lichte zomermantel over haar arm, naar de spoorwegovergang op de bodem van het vlakke dal dat de stad in twee delen sneed. Door de ongeplaveide straat aan de andere kant van de overweg klom zij de heuvel op, in de richting van de Kamenniweg. Zij was in de stad gekomen om een gastrol te vervullen en zocht een vaste woning.

XXXIII.

Als voorzichtig man vond Iwan Fjodorowitsj het niet verantwoord, ook maar enig vertrouwen te stellen in een van de adressen in Worosjilofgrad die men hem had opgegeven. Maar omdat hij tegelijkertijd een moedig man was, riskeerde hij het, nut te trekken uit een oude vriendschap en naar een vriendin van Katja te gaan — een stille, eenzame, ongetrouwde vrouw. Haar naam was Masja Sjoebina. Zij werkte in de tekenkamer van de locomotievenfabriek en had, uit liefde voor haar geboortestad, voortdurend geweigerd, zich te laten evacueren — tegen alles en iedereen in, was ze ervan overtuigd, dat haar stad zich nooit zou overgeven en dat ze nog goed werk zou kunnen doen.

Het was op raad van zijn vrouw, dat hij besloot naar Masja

Sjoebina te gaan. En toen, die eerste nacht in de provisiekelder, zijn besluit eenmaal was gevallen, talmde hij ook geen dag met de uitvoering ervan.

Hij gaf de oude Narezjni opdracht, naar Makarof Jar, zijn geboortedorp, terug te gaan — zijn dorpsgenoten wisten niet dat Kornei Tichonowitsj met zijn kleinzoon tot het partisanenleger was toegetreden. Verder droeg hij Marfa en Nerezjni op, de nog in leven zijnde partizanen van de oude groep op te zoeken en te reorganiseren. Bovendien moesten zij onder de boeren en kozakken uit de omtrek en onder de soldaten die zich, na door de Duitsers omsingeld te zijn, in de naburige dorpen hadden gevestigd, versterkingen voor de afdeling zoeken.

Behalve de oude Narezjni en Marfa Kornejenko hield Iwan Fjodorowitsj echter nog een persoonlijk contactpunt in het dorp. Hij liet Katja, zijn vrouw, die voor een bloedverwante van Marfa doorging, bij het pientere wijfje achter, opdat zij de buurt en de Duitse autoriteiten goed zou leren kennen en ergens in een groter dorp als onderwijzeres zou kunnen gaan werken.

Juist toen Marfa het ontbijt voor Iwan Fjodorowitsj verzorgde, kwam een oud mannetje, een verre bloedverwant van Marfa, die er geslaagd was door het cordon van kinderen heen te breken, de kamer binnen. De weetgierige Iwan Fjodorowitsj begon direct een druk gesprek met hem, want hij wilde graag weten hoe een eenvoudige boeren-opa over de toestand dacht. Die boeren-opa was hetzelfde geslepen oude mannetje, dat de Kosjewois bij hun evacuatiepogingen had geholpen. De Duitse intendanten hadden hem toch nog zijn kittige paardje afgenomen en daarom was hij nu ook maar naar zijn familie in het dorp teruggegaan. Hij begreep direct, dat Iwan Fjodorowitsj niet zo maar een gewone vreemdeling was en hij probeerde uit te vissen wie hij voor zich had.

„Hoe de zaken staan wou je weten....? Man....! Meer dan drie weken achter mekaar zijn de Duitse troepen voorbij gekomen. Een enorme macht hebben ze, die Duitsers. De rooien zien we hier niet meer terug. Nee.... Ze zeggen dat er al aan de andere kant van de Wolga wordt gevochten, bij Koeibisjef. Moskou is omsingeld en Leningrad ingenomen! Hitler heeft gezegd, dat hij Moskou van achteren gaat aanvallen!”

„Zodra ik je zag, dacht ik al, dat jij er nou precies het mannetje voor was om dat gezwam voor zoete koek aan te nemen”,

antwoordde Iwan Fjodorowitsj met dat ondeugende vonkje in zijn ogen. „Zeg luister eens, nieuwbakken vrind, we zijn zowat even groot, wat zou je ervan zeggen als jij mij jouw kleren eens gaf? Dan kun jij de mijne krijgen”.

„Oh, ben je er zó een”, zei het mannetje, die het opeens had begrepen. „Ik zal je direct een paar kleren brengen”.

In de kleren van dat oude mannetje en met een grove linnen zak over zijn schouder kwam Iwan Fjodorowitsj, die er met zijn baard zelf bijna als een boeren-opa uitzag, het huisje van Masja Sjoebin aan de Kamenniweg binnenwandelen.

Het was een merkwaardig gevoel, zo vermomd door de straten van je eigen stad te lopen. Iwan Fjodorowitsj was in Worosjilofgrad geboren en had er vele jaren gewerkt. Vele gebouwen en fabrieken, clubs en woonhuizen had hij onder zijn ogen — en voor een belangrijk deel ook door zijn eigen werk — zien oprichten. Hij herinnerde zich bijvoorbeeld, hoe er door het presidium van de stads-sowjet was besloten, het plantsoen waar hij nu langs liep, aan te leggen en hij had er zelf achterheen gezeten dat de grond goed werd bewerkt en dat er mooie struiken werden geplant. Hoeveel inspanning had het hem niet gekost, de straten en pleinen van zijn vaderstad behoorlijk te laten onderhouden! En toch werd er in de raad altijd gekankerd, dat de boel niet schoon genoeg was — en ze hadden nog gelijk ook.

Nu was een groot deel van de gebouwen door de bombardementen vernield, maar in het vuur van het gevecht had hij indertijd niet gemerkt, hoe het uiterlijk van de stad daarvoor verminkt was. En zelfs dat was het ergste niet. De stad was in die paar weken zo kaal en goor geworden, dat het leek of de nieuwe heersers er zelf niet in geloofden dat zij hier lang zouden blijven. De straten waren niet gespoten of geveegd en in de plantsoenen verkwienden de bloemen, het onkruid verdrong het gras van de gazons, overal lagen stukken papier en sigarettenpeukjes in het rode, dikke stof verspreid.

Dit was een der hoofdsteden van de steenkool. Vroeger werd in deze ene stad meer handel gedreven dan in vele provincies tezamen — een bonte, kleurige menigte bewoog zich door de straten. Men voelde dat dit een Zuidelijke stad was — er waren altijd veel vruchten, bloemen en duiven. Nu was die menigte gedund en kaal geworden, de mensen zagen grauw, hun kleren waren van een onverzorgde uniformiteit, het leek of ze zich opzettelijk verwaarloosden en ze zagen er uit of

ze zich zelfs niet meer wasten. Het enige, dat de straten nog wat kleur gaf, waren de uniformen, epauletten en onderscheidingen van de vijandelijke soldaten en officieren — grotendeels Duitsers en Italianen, maar ook Roemenen en Hongaren. Slechts hún stemmen en gesprekken weergalmden tussen de huizen, slechts hún auto's raasden met gierende claxons door de bestofte straten. Nog nooit in zijn leven had Iwan Fjodorowitsj zijn stad zo lief gehad en nooit ook had hij er zo een schrijnend medelijden mee gevoeld.

Hij had het gevoel, dat hij uit zijn eigen huis gejaagd was en nu, heimelijk door het sleutelgat loerend, zag, hoe de nieuwe heren zijn bezittingen vernielden, hoe ze met hun smerige handen alles bezoedelden wat hem dierbaar was, hoe ze zijn liefsten vernederden en beledigden terwijl hij alleen maar stil door het sleutelgat kon kijken, niet bij machte er iets tegen te doen.

Ook de vriendin van zijn vrouw gaf hem die algemene indruk van hopeloze verwaarlozing: zij droeg een versleten donkere jurk, haar donkerbruine haren waren achteloos in een netje gepropt, haar ongewassen voeten staken in een paar afgetrapte sloffen en het was te zien, dat ze zo ook ging slapen, met diezelfde ongewassen voeten.

„Maar Masja, hoe kun je je zo laten gaan?“, kon Iwan Fjodorowitsj zich niet weerhouden te zeggen.

Onverschillig keek zij langs haar kleren en zei:

„Oh, ja? Ik merk het niet. Zo leven we allemaal. Dat is ook voordeliger: dan val je niet zo op.... Bovendien is er geen water meer“.

Zij zweeg en toen eerst zag Iwan Fjodorowitsj, hoe mager zij was geworden en hoe kaal en ongezellig haar kamer was. Hij begreep, dat ze honger leed en reeds lang al haar bezittingen had verkocht.

„Kom, laten we wat gaan eten.... Ik heb ergens een wijfje, dat best voor me zorgt, een pienter wijfje“, zei hij, verlegen in zijn linnen zak scharrelend.

„Dacht U werkelijk, dat dat het ergste was!“ Ze verborg haar gezicht in haar handen. „Neem me mee terug“, riep ze plotseling hartstochtelijk. „Neem me mee naar Katja. Ik wil alles voor jullie doen wat ik kan. Jullie dienstmeid wil ik zijn, als ik maar niet meer iedere dag die geraffineerde vernederingen hoef te ondergaan, als die langzame marteling van werkloosheid en dat bestaan zonder doel maar ophoudt...“

Als altijd, zei zij ook nu weer „U” tegen hem, hoewel zij elkaar toch kenden sinds zijn huwelijk met Katja, haar jeugdvriendin. Hij vermoedde, dat zij hem niet durfde tutoyeren omdat zij niet over het gevoel heen kon komen, dat er tussen haar, de eenvoudige tekenaarster en hem, de op de voorgrond tredende arbeider, een grote afstand was.

Een diepe rimpel liep dwars over Iwan Fjodorowitsj' brede voorhoofd en zijn ogen kregen een strenge, zorgelijke uitdrukking.

„Ik zal nu heel oprecht met je spreken, Masja.... Misschien zelfs wel hard en grof”, zei hij, zonder haar aan te kijken. „Als het alleen om jou en mij ging, zou ik je mee kunnen nemen naar Katja en jullie beiden en mezelf een best leven kunnen geven”. Hij zei het met een boze, bittere grijns. „Maar ik ben een dienaar van de staat”, vervolgde hij, „en ik wil dat ook jij ons land beter dient, dan je het nu doet. Ik neem je niet mee naar Katja, ik wil je juist hier in het hol van de leeuw laten. Zeg me eerlijk: Wil je dat? Heb je er de kracht toe?”

„Ik vind alles goed, als het me maar uit dit ellendige leven haalt”, antwoordde zij.

„Dat is geen antwoord”, zei hij hard. „Ik doe je geen uitweg aan de hand om je ziel te redden, maar ik vraag je of je ons land en ons volk wilt dienen”.

„Ja, dat wil ik”, zei zij zachtjes.

Met een snelle beweging boog hij zich over de tafel en greep haar hand.

„Ik moet verbinding hebben met onze mensen hier in de stad, maar ik kan geen van de inlichtingen die ze me gegeven hebben meer vertrouwen.... Haal al je moed bij elkaar en wees zo slim als de duivel zelf.... Je moet de adressen die ik je geef, controleren. Het is moeilijk werk. Durf je het aan?”

„Ja”, zei zij.

„Als ze je grijpen, leggen ze je op een zacht vuurtje te roosteren. Zul je dan je mond houden? Zul je dan niets verraden?”

Ze zweeg even, alsof zij haar eigen ziel peilde.

„Ik zal niets verraden”, zei zij.

„Luister dan....”

En, zich onder het vale licht van het oliepitje zo dicht naar haar toe buigend, dat zij het verse litteken op zijn slaap kon zien, gaf hij haar een adres, hier op de Kamenniweg, dat hem

hoopgevender scheen dan de andere en dat hij heel hard nodig had. Hij had meer vertrouwen in dat adres, omdat hij het van de inlichtingendienst had gekregen en hij had het zo bijzonder nodig, omdat hij daar niet alleen kon vernemen wat er in het district gebeurde, maar ook wat zich aan de sowjet-zijde van het front afspeelde.

Masja wilde er direct op af gaan en die combinatie van naïeve offervardigheid en onervarenheid ontroerde Iwan Fjodorowitsj. Het vonkje-als-een-harlekijsje danste met een vriendelijke buiging van het ene oog naar het andere.

„Maar dat gaat zo maar niet”, zei hij in vriendelijk en vrolijk verwijt. „Dit soort dingen moet met evenveel zorg en smaak worden uitgedacht als een mooie jurk. Je moet er gewoon midden overdag naar toe gaan. Ik zal je wel leren hoe je dat doen moet. We moeten nu eerst zorgen, dat onze rug gedekt is. Bij wie woon je hier?”

arbeider van de locomotievenfabriek. Het stenen huisje was

Masja had een kamer gehuurd in het huisje van een oude door een lange gang met twee buitendeuren — een naar de binnenplaats, die met een laag stenen muurte was omgeven, en een naar de straat — in tweeën gedeeld. In de ene helft was een grote kamer met een keuken en in de andere twee kleine kamertjes, waarvan Masja er één bewoonde. De oude had veel kinderen, maar die waren allen reeds uit huis — de zoons in het leger of geëvacueerd en de dochters in andere steden getrouwd. Haar huisbaas, zo vertelde Masja, was wat zwaar op de hand, wel een beetje mensenschuw en een boekenwurm, maar een heel fatsoenlijk man. „Ik zal zeggen dat U mijn oom bent, de broer van mijn moeder, die was immers ook een Oekraïense. Ik zal erbij vertellen, dat ik U zelf heb geschreven, hier te komen, omdat ik het zo moeilijk heb”.

„Breng jij je oom dan maar eens naar de huisbaas toe, dan zullen we eens kijken hoe mensenschuw hij is”, grinnikte Iwan Fjodorowitsj.

„Wat zou er voor werk zijn? Er is toch zeker niks te doen”, zei de mensenschuwe huisbaas somber, met zijn bolle, uitpuilende ogen Iwan Fjodorowitsj' baard en litteken even scherp opnemend. „Tot tweemaal toe hebben we de hele installatie van de fabriek verhuisd en de moffen hebben ons nog een paar keer gebombardeerd ook. We hebben locomotieven gemaakt en daarna tanks en kanonnen en tegenwoordig

zitten we aan primussen en sigarettenaanstekers te prutsen... Er zijn nog wel wat machines over en als je goed zou kijken, zou je zo hier en daar nog wel een paar aardige draaibanken kunnen vinden, maar daar is, om zo te zeggen, het oog van de meester voor nodig. En die Duitsers...." Hij sloeg een vereelt vuistje in de palm van zijn kleine, droge werkhand. „Dat is geen serieus volk! Kruimeldieven en dieven. Dat zou je nou niet geloven hè, maar er is een fabriek hier in de stad, daar zijn ze gelijk met z'n drieën op afgekomen: Krupp — die fabriek was vroeger van Hartmann en Krupp had al die aandelen opgekocht — de spoorweg en de electriciteits-maatschappij — die heeft onze centrale ook gekregen, maar daar hebben ze niet veel aan, want de onzen hebben het hele geval opgeblazen voor ze terugtrokken.... Nou, daar liepen de drie heren dan door de fabriek en vooruit maar jongens, we verdelen de boel in drieën. Het was, wat je zo noemt, een lach en een traan: de hele fabriek lag in de soep en zij stonden erover te harrewarren als over een erfenis. Tenslotte waren ze het met elkaar eens. Toen hebben ze dwars over de wegen, tussen de montagehallen, lange greppels gegraven, bang dat de anderen bij ze kwamen snuffelen. Toen ze de boel hadden verdeeld, begonnen ze meteen af te breken en alles wat nog te gebruiken was, stuurden ze naar Duitsland. En wat de moeite van het versturen niet waard was, versjacheren ze hier op de zwarte markt. Onze arbeiders hebben gelachen: „Fijne bazen hebben we gekregen". Nou weet je zelf wel, wat onze mensen in de loop van de jaren voor werk hebben verzet, maar voor die kerels werken ze niet en niks doen is ook niet alles. Nou ja, laten we maar lachen want anders gaan we er nog om huilen...."

Zij zaten met hun vieren om een oliepitje. Iwan Fjodorowitsj met zijn lange baard, de zwijgende Masja, haar oude hospita en de „mensenschuwe" huisbaas zelf. Angstwekkend groot trilden hun schaduwen langs de wand en het plafond, zochten elkaar en scheidden zich weer in geheimzinnige rhythmten. Het was, als zaten daar vier holenmensen, om een houtvuurtje gedoken.

De „mensenschuwe" huisbaas liep tegen de zestig. Hij was klein en mager, maar hij had een groot, rond hoofd, dat hij slechts met moeite rechtop scheen te kunnen houden. Zijn stem was somber en eentonig, alles wat hij zei vloaide samen tot een dof gebrom. Maar Iwan Fjodorowitsj vond het aange-

naam naar hem te luisteren, niet alleen omdat hij verstandige en juiste dingen zei, maar ook omdat hem de manier beviel, waarop deze arbeider de toevallig binnenkomende boer zo uitvoerig en precies op de hoogte bracht van de toestand der industrie onder de Duitse bezetting.

Hij kon zich toch niet inhouden en gaf zijn eigen mening ten beste:

„Wij op het platteland denken er zo over: de mof heeft er geen enkel belang bij, onze industrie te ontwikkelen. Industrie heeft hij genoeg in Duitsland zelf, wat hij van ons moet hebben is koren en steenkool. Voor hem is de Oekraïne een soort kolonie en wij negers....” Hij merkte, dat de „mensenschuwe” huisbaas hem vol verwondering aankeek, grinnikte even en vervolgde: „Het is niet zo verwonderlijk, dat wij boeren zo redeneren — we hebben ons de laatste tijd aardig ontwikkeld. In geval van nood kun je bij ons in ieder dorp nog wel een stel ministers vinden, goed genoeg om zo een landje als Zwitserland te regeren....” Het baldadige harlekijntje sprong en danste weer in zijn ogen.

„Ja, dat is wel zo”, zei de „mensenschuwe” huisbaas, zonder verder enige verwondering te tonen. „Nou goed dan, we zijn een kolonie. Volgt daaruit, dat ze de landbouw zo veel mogelijk ontwikkelen?”

Iwan Fjodorowitsj lachte zachtjes. „Zo tegen de lente beginnen we winterkoren te zaaien. En in Juli gaan we ploegen voor de herfst. We spitten met schoffels. Nou mag je verder zelf uitrekenen wat ervan terecht komt”.

„Ja, ja, oh, zit het zo”, zei de „mensenschuwe” huisbaas, weer zonder enige verbazing. „Werken kunnen ze niet, ze zijn er nu eenmaal aan gewend, andere mensen uit te plunderen, net als de struikrovers. Daar leven ze van. En met die „Kultur” denken ze, God-zal-me-bewaren, nog de hele wereld te veroveren, de stomme honden”, zei hij zonder een spoor van woede in zijn stem.

„Nou vader, als wij tweeën geen dief en diefjesmaat zijn, dan weet ik het niet meer”, dacht Iwan Fjodorowitsj tevreden.

„Toen U daarnet bij Uw nichtje aankwam, heeft iemand U toen gezien?”, vroeg de „mensenschuwe” huisbaas op dezelfde rustige toon.

„Weet ik niet. Wat kan mij dat schelen? Ik heb overal papieren voor”.

„Ja, dat begrijp ik wel”, zei de „mensenschuwe” huisbaas

ontwijkend. „Maar er is zo een verordening, dat ik U bij de politie moet aangeven. Als U hier niet te lang blijft, kunnen we dat maar beter laten. Want weet U, Iwan Fjodorowitsj, ik zal het U maar eerlijk zeggen, ik heb U direct herkend toen U binnenkwam. U bent immers zo vaak bij ons op de fabriek geweest! En op een kwaaie dag zou U ook nog eens door een ander herkend worden, die het niet zo goed met U voor heeft”.

Ja, Katja had gelijk — hij was met de helm geboren....

De volgende ochtend bracht Masja, die naar het adres op de Kamenniweg was geweest, een onbekende mee, die tot Iwan Fjodorowitsj en Masja's grote verbazing de „mensenschuwe” huisbaas begroette alsof hij hem gisteravond nog had gezien. En van deze onbekende vernam Iwan Fjodorowitsj, dat de „mensenschuwe” huisbaas een van de ondergrondse werkers van Worosjilofgrad was.

Van diezelfde kameraad vernam Protzenko ook, hoe diep de Duitser al in het land was doorgedrongen: dit waren de dagen waarin de grootse strijd om Stalingrad begon te ontbranden.

Al die dagen was Iwan Fjodorowitsj druk bezig, zijn verbroken verbindingen in de stad en het gehele district te herstellen. En midden in die lawine van werk bracht de kameraad waarmee Iwan Fjodorowitsj het eerst verbinding had gekregen, „Ljoebka-van-'t-toneel” bij hem.

Zoals de meeste inwoners van Krasnodon, was ook Ljoebka onkundig van de afschuwelijke omstandigheden waaronder de Krasnodonse gevangenen de dood hadden gevonden. Op de vragen van familieleden antwoordden de gendarmes en agenten, dat de gevangenen naar Worosjilofgrad waren vervoerd, maar afgaande op vroegere ervaringen vermoedde men, dat de gearresteerden naar het Werchnedoewannaja-bos waren gebracht en daar ergens doodgeschoten.

Somber zat Iwan Fjodorowitsj voor zich uit te kijken, niet in staat een woord te zeggen. Hij was diep bedroefd om het lot dat Matwei Kostiejewitsj had getroffen. „Hij was zo een fijne vent”, dacht hij. Plotseling dacht hij aan Katja. „Daar zit ze nou in dat dorp, helemaal alleen....!”

„Ja....”, zei hij, „Het is een zware strijd, zo zwaar als er nog nooit een is geweest”. En met langzame stappen door de kamer lopend, sprak hij tot Ljoebka als tot zichzelf.

„Ze vergelijken onze ondergrondse van nu met die tijdens

de interventie en de burgeroorlog, maar dat is toch helemaal niet te vergelijken? Toen stonden de beste krachten allemaal op hun eigen plaats — in de mijn, op de fabriek, op het land. Maar nu zijn onze energiekste, meest bewuste en georganiseerde mensen aan het front of geëvacueerd. Juist de minst ervarenen zijn achtergebleven en dan nog grotendeels ongeorganiseerd. Ze zijn wel bereid, alles te doen om de moffen te verjagen, maar ze weten niet hoe. En van óns, mensen die wél weten hoe het moet, zijn er maar zo vreselijk weinig. En de terreur van die honden is zo erg, dat de Witten er kleine kinderen bij waren. Zij slachten de mensen bij miljoenen. Maar ze hebben één zwakke plek: ze zijn dom en afgestompt. . . . Alles wat ze doen, is op bevel, op schriftelijke orders. Ze leven en werken hier tussen ons volk in volledige duisternis, zonder er iets van te begrijpen. . . . Dat moeten we uitbuiten", zei hij, terwijl hij plotseling, vlak voor Ljoebka bleef staan. „Dat moeten we onze mensen uitleggen", vervolgde hij, weer rusteloos heen en weer lopend. „Ze moeten leren, de moffen om de tuin te leiden en niet bang voor ze te zijn. We moeten het volk moed geven en het organiseren, dan komt de kracht vanzelf. Onze mensen moeten zich niet in het bos verstoppen — we leven hier, verdomme, midden in het Donetzbekken! — we moeten in de mijnen zitten en de dorpen ingaan. Zelfs in de Duitse bedrijven moeten we ons nestelen — op de arbeidsbeurs, op de kantoren, in de directoraten, in de landbouwcommissies, in de politie, zelfs in de Gestapo. Alles wat ze proberen te doen, moeten we ondermijnen met spionage, meedogenloze terreur van binnenuit. . . . Overal kleine groepjes van mensen die hun omgeving goed kennen, arbeiders, boeren, jonge mensen, een stuk of vijf bij elkaar, niet meer, maar overal, in alle poriën. . . . Klappertanden zullen ze van angst. . . .", zei hij, met zoveel wilde wraaklust in zijn stem, dat zijn haat op Ljoebka oversloeg en haar het ademen bemoeilijkte.

„Hoe heet je?", vroeg hij, plotseling weer voor haar stilstaand. . . . „Natuurlijk, zo een aardige meid kan ook niet anders heten". Het vrolijke vonkje danste weer in zijn ogen. „Nou vertel maar eens wat er aan de hand is".

Met plotselinge helderheid zag Ljoebka weer, hoe zij daar in die kamer hadden gestaan, met hun zevenen op een rij. De donkere wolken dreven voorbij het venster en ieder die naar voren trad werd bleek en de stem die de eed aflegde, steeg tot een hoge, trillende klank, om een plechtige ontroering te

verbergen. En de woorden van de eed, opgeschreven door Oleg en Wanja Zemnoechof en goedgekeurd door hen allen, maakten zich plotseling van hen los en stonden voor hen, strenger en onaantastbaarder dan een wet. De opwindning van dat uur kwam weer over haar, zij werd doodsbleek en in haar blauwe kinderogen kwam een wrede, staalharde glans.

„Wij hebben hulp en raad nodig”, zei zij.

„Wie zijn wij?”

„De Jonge Garde. . . . Onze commandant is Iwan Toerkenitsj, een luitenant van het Rode Leger. Hij werd omsingeld toen hij gewond was. Commissaris is Oleg Kosjewoi, een leerling van de Gorkischool. Wij zijn nu ongeveer met zijn dertigen, die allen de eed van trouw hebben afgelegd. We zijn georganiseerd in groepjes van vijf, zoals U daarnet zei. Dat was een voorstel van Oleg”.

„Flinke vent, die Oleg van jullie”.

Met ongewone levendigheid plantte Iwan Fjodorowitsj Ljoebka op een stoel bij de tafel, ging tegenover haar zitten en verzocht haar, alle leden van de staf op te noemen en kort te beschrijven.

Toen Ljoebka bij de naam Stachowitsj kwam, trok Iwan Fjodorowitsj even zijn wenkbrauwen op.

„Wacht eens even”, zei hij, haar een kort tikje op de hand gevend. „Hoe is zijn voornaam?”

„Evgeni”.

„Is hij van het begin af aan bij jullie geweest of is hij later gekomen?”

Ljoebka vertelde hoe Stachowitsj plotseling weer in Krasnodon was opgedoken en wat hij over zichzelf had verteld.

„Jullie moeten maar een beetje voorzichtig met die knaap zijn en eens precies nagaan wat er met hem aan de hand is”. En Iwan Fjodorowitsj lichtte Ljoebka in over de vreemde omstandigheden van Stachowitsj' verdwijning uit de partisanen-groep. „Als hij toen maar niet in Duitse handen is gevallen”, zei hij nadenkend.

Ljoebka's gezicht drukte grote ongerustheid uit, die des te dieper was omdat zij Stachowitsj niet goed kon zetten. Enige tijd keek zij Iwan Fjodorowitsj zwijgend aan, toen hernam haar gezicht weer zijn gewone uitdrukking en ze zei rustig:

„Nee, dat kan niet. Hij is waarschijnlijk gewoon bang geworden en weggelopen”.

„Waarom denk je dat?”

„De jongens kennen hem allang, als komsomoletz. Hij heeft een heleboel noten op zijn zang, maar zoiets doet hij niet. Hij komt uit een heel goede familie. Zijn vader is een oude mijnwerker en zijn broers zijn allebei lid van de partij en in het leger. Nee, dat kan niet”.

De grote zuiverheid van haar gedachten trof Iwan Fjodorowitsj diep.

„Pienter grietje”, zei hij met een haar onbegrijpelijke treurigheid in zijn ogen. „Ja, er is een tijd geweest, dat ik ook zo dacht. Maar weet je”, zei hij zo eenvoudig en rustig alsof hij tegen een kind sprak, „er zijn nog altijd een boel verdorven mensen op de wereld. Voor hen zijn principes zoiets als een jasje, dat ze aan of uit doen en soms gebruiken ze ze ook als masker. De vijanden van ons volk hebben daar heel wat voorbeelden van te zien gegeven, de fascistten leidden in alle landen van de wereld miljoenen van die mensen op. En dan zijn er ook nog mensen die alleen maar zwak zijn, wier wil gebroken kan worden....”

„Nee, het kan niet”, zei Ljoebka, weer aan Stachowitsj denkend.

„God geve het. Als hij één keer laf is geweest, kan hij het ook een tweede keer zijn”.

„Ik zal het Oleg zeggen”, zei Ljoebka kort.

„Heb je alles begrepen wat ik heb gezegd?”

Ljoebka knikte bevestigend.

„Handel er dan naar... Heb je geregeld verbinding met de kameraad die je hierheen gebracht heeft? Zorg, dat je contact met hem houdt. En als het eens erg mis gaat, kom je me maar opzoeken. Ik zal hem waarschuwen, dat hij je dan bij me brengt”.

„Dank U”, zei Ljoebka, hem weer wat opgevrolijkt aanziend.

„Breng de kameraden van De Jonge Garde onze communistische strijdgroet over”. Zijn kleine, lenige handen omvatten voorzichtig haar hoofd en hij kustte haar op de ogen. Toen gaf hij haar een licht stootje tegen haar schouder. „Ga nou maar”, zei hij.

XXXIV.

„Landgenoten, Krasnodonners, mijnwerkers, kolchozboeren! Ieder woord van de Duitsers is gelogen. Stalin is in Moskou. Hitler liegt over het einde van de oorlog. De strijd wordt slechts feller. Het Rode Leger komt weer in het Donetzbekken terug.

Hitler jaagt ons naar Duitsland om ons in zijn fabrieken de moordenaars te laten worden van onze eigen vaders, mannen, zonen en dochters.

Gaat niet naar Duitsland als gij binnenkort in Uw eigen huis Uw man, Uw zoon, Uw broer wilt begroeten!

De Duitsers kwellen ons, zij folteren en vermoorden onze beste mensen om ons schrik aan te jagen, om ons klein te krijgen.

Bestrijdt de vervloekte bezetters! Beter dood in de strijd dan levend in slavernij!

Het vaderland is in gevaar. Maar het heeft krachten genoeg om de vijand te verpletteren.

De Jonge Garde zal in haar pamfletten de gehele waarheid vertellen, hoe bitter die ook voor Rusland moge zijn. De waarheid zal overwinnen!

Leest en verbergt onze pamfletten, verspreidt hun inhoud van huis tot huis, van gehucht tot gehucht.

Dood aan de Duitse indringers!

De Jonge Garde".

Waar kwam dat zo plotseling vandaan, dat uit een school-schrift gescheurde blaadje papier, daar op het van mensen wemelende marktplein, op het grote houten bord waar vroeger „Het Socialistische Vaderland" te lezen hing en nu de geel-zwarte Duitse verordeningen en affiches worden aangeplakt?

Uit de omliggende dorpen en gehuchten hadden de mensen zich reeds lang voor zonsopgang op weg begeven naar de Zondagsmarkt in de stad. Zij kwamen met boodschappentassen

en juten zakken, er waren vrouwen die niet meer dan een klein kippetje in een oude lap gewikkeld naar de markt droegen, maar wie een rijke groente-oogst had gehad of van het vorig jaar nog wat meel had overgehouden, laadde zijn waren op een kruiwagen en reed er mee naar de stad. Trekossen waren haast legendarisch geworden — de Duitsers hadden ze allen gestolen en over de paarden zullen we het maar helemaal niet hebben!

Ja, die kruiwagentjes, die zullen ons nog lang heugen! Het waren niet van die wagentjes met één wiel waar je zand of mest mee rijdt; nee, het waren karren met twee hoge wielen, die je aan een dwarsbalk tussen de twee handvaten voor je uit duwt, handige dingen, waar je van alles op versjouwen kunt. Duizenden en duizenden mensen doorkruisten er het Donetzbekken mee, van het ene einde naar het andere, door zonnehitte en stof, door regen en modder, ijzel en sneeuw — maar vaker dan er hun waren mee naar de markt te brengen, reden zij er mee rond om ergens onderdak te vinden of een graf.

Nog voor zonsopgang brachten de boeren uit de omliggende dorpen groenten, graan, gevogelte, vruchten en honing naar de markt. En de stedelingen snuffelden in alle vroegte in grootmoeders jaloers bewaakte koffers en de een haalde er een oude bontmuts uit, de ander een paar rijglaarzen, een keurs, een ouderwetse kanten jurk misschien of een nog heel behoorlijke rok, maar spijkers, bijlen, zout of zelfs maar een oude zeef vonden zij daar niet. Slechts een enkeling — de een of andere onverschillige domoor of een uitgesproken slecht mens, — ging nu ter markt om winst te maken — dit waren de tijden dat de mensen slechts uit armoede en gebrek naar de markt gingen. In de Oekraïne zijn nu de Duitse merken in omloop, maar wie weet of ze wel echt zijn en of ze enige waarde hebben en — eerlijk gezegd — wie neemt die vodjes eigenlijk aan? Nee, dan is het maar beter, het voorvaderlijke systeem te volgen, dat ons in kwade tijden al zo vaak uit de brand heeft geholpen: „als jij mij...., dan geef ik jou....” En van de vroege morgen krioelden de mensen over de markt, om elkaar heen draaiend en schuifelend in duizendvoudige beweging. En al die mensen hadden dat grote houten bord aan de linkerkant van de markt zien staan, zoals het er al jaren stond. En zoals de laatste weken, was het er ook nu weer met Duitse affiches beplakt. Plotseling hing daar op een

van die affiches, precies in het midden van een waaier-vormige fotomontage van een Duitse parade in Moskou — Duitse officieren die bij de Petropavlofski-citadel in de Newa baadden en Duitse soldaten die met Russische meisjes gearmd door de straten van Stalingrad flaneerden — daar hing plotseling een wit blaadje papier, met keurig gecalculeerde inktletters beschreven.

Eerst stond één nieuwsgierige stil om het blaadje te lezen, toen een tweede, een derde, nog een en weer een en zo stond er al spoedig een groepje mensen, meest vrouwen, oude mannen en jonge jongens bij het bord en zij rekten hun hals in alle richtingen om te weten te komen wat er op dat blaadje papier stond. En wie loopt er al zonder meer voorbij, als er een oploopje op de markt is en alle mensen ergens naar kijken!

Een enorme menigte had zich om het aanplakbord verzameld. Zij die vooraan stonden zwegen maar gingen niet weg, een onweerstaanbare kracht dwong hen nogeens en weer eens dat blaadje te lezen. En zij die in de achterste rijen stonden, poogden zich naar voren te dringen, ruzieden, schreeuwden, vroegen wat daar wel te lezen stond. En hoewel niemand hen antwoordde en zij veel te ver af stonden om het te kunnen zien, wist toch heel die enorme, nog steeds aangroeiende mensendrom, wat er op dat uit een schoolschrift gescheurde blaadje papier stond:

„Het is niet waar, dat de Duitse troepen door Moskou paraderen! Het is niet waar, dat de Duitsers bij de Petropavlofski-citadel in de Newa zwemmen! Het is niet waar, dat de moffen met onze meisjes door Stalingrad wandelen! Het is niet waar, dat er geen Rood Leger meer bestaat en dat de Engelsen Mongolen hebben gehuurd om het front te houden!”

Dat alles is niet waar. Maar wat wel waar is, is dat onze eigen mensen nog in de stad zijn, dat zij de waarheid kennen en dat zij, een paar dagen nadat tientallen van onze beste mensen op een beestachtige manier zijn vermoord, zonder vrezzen die enige waarheid aan het volk meedelen.

Een onwaarschijnlijk lange man met de politieband om zijn arm, een geruite broek die in zijn soepele, hoge laarzen was gestoken en een eveneens geruit jasje waaronder, aan een geel koord, een zware holster bungelde, drong door de menigte heen. Zijn met een ouderwetse muts bedekt hoofd stak ver boven zijn omgeving uit.

Men herkende Ignat Fomin en trad, met een uitdrukking

van vrees of kruiperigheid op het gezicht, voor hem opzij.

Met zijn pet tot op zijn wenkbrauwen getrokken, steeds achter de mensen verscholen opdat Fomin hem niet zou herkennen, zocht Serjozjka Tjoelenin de menigte af tot hij Wasja Pirozjok had gevonden en gaf hem een vlug knip-oogje in de richting van zijn oude vijand. Maar Pirozjok wist precies wat er van hem werd verlangd en liep al, vlak achter Fomin aan, mee naar het bord.

Hoewel Pirozjok en Kowaljof bij de politie waren weggejaagd, stonden zij toch nog op goede voet met de agenten, die hun overtreding in het geheel niet als een halsmisdaad opvatten. Fomin keek om, herkende Pirozjok en liep toen weer, zonder een woord te zeggen, door. Samen gingen zij voor het blaadje papier staan en Fomin poogde het met zijn nagel los te peuteren. Maar het was stevig op de Duitse affiche geplakt en liet niet los. Tenslotte kreeg hij een hoekje van de affiche te pakken en scheurde toen maar het blaadje met aanplakbiljet en al van het bord, frommelde het in elkaar en stak het in zijn zak.

„Wat is hier te doen? Is er soms wat te zien? Vooruit, opschieten“, siste hij, zijn gele castraten-gezicht naar de menigte wendend en zijn grauwe oogjes traden ver uit het ingewikkelde netwerk van rimpeltjes en groefjes waarmee zij waren omgeven.

Pirozjok draaide en gleed als een zwarte slang om Fomin heen en schreeuwde met zijn schelle jongenstem:

„Hebben jullie het niet gehoord? Uit elkaar, dames en heren, uit elkaar, voor we maatregelen moeten nemen....“

Met zijn lange armen dreigend opgestoken, keek Fomin vanuit zijn hele lengte op het volk neer. Even stond Pirozjok zo dicht tegen hem aan, dat het leek of zij aan elkaar waren vastgeplakt. De menigte verspreidde zich, opeens zelfs met plotse-linge haast. Pirozjok liep nog voor de anderen uit.

Somber liep Fomin in zijn schapenleren laarzen over de markt en de mensen keken hem, hun zaken even in de steek latend, met blikken van verwondering, angst en leedvermaak na. Want op de geruite stof van zijn jasje was een groot papier gespeld en daar stond met scheve drukletters op geschreven:

„Jij verraadt ons volk aan de Duitsers voor een stuk worst, een slok wodka en een paar saffies. Daar zul je met je schurkenleven voor boeten. Pas op!“

Niemand hield hem staande en zo wandelde hij, met die onheilspellende waarschuwing op zijn rug, de hele markt over, naar het politiebureau.

De blonde kroeskop van Serjozjka en het zwarte hoofdje van Pirozjok duiken, als onberekenbare kometen, dan hier dan daar tussen de krioelende menigte op. Zij zijn niet alleen: plotseling gluuert het blonde hoofdje van Tosja Masjenko ergens om een hoekje — Tosja is een rustig, eenvoudig gekleed meisje met schrandere oogjes en als zij hier op de markt is, kan men ervan op aan, dat haar trouwe vriend Stjopa Safonof ook ergens in de buurt rondloopt. Serjozka's lichte, doordringende ogen ontmoeten ergens de fluweel-zwarte kijkers van Vitka Loekjantsjenko — ontmoeten hen en kijken dan weer gauw een andere kant uit. En Walja Bortz slentert al een hele tijd tussen de kraampjes en stalletjes heen en weer. Zij heeft een met een grove doek bedekt mandje aan haar arm — maar niemand krijgt te zien wat zij koopt of verkoopt.

En de mensen vinden kleine blaadjes papier in hun boodschappentas of in een lege zak, soms ook gewoon op de tafel van hun stalletje, onder een paar koolstronken of een geelbruine, als met hiërogllyphen beschilderde kalebas. Soms is het alleen maar een smal strookje, waar met drukletters iets op staat in de geest van: „Weg met de Hitlerse honderd gram, geef ons maar het Stalinse ons!”

Als je zoiets leest, voel je je hart toch wel even bonzen.

Al voor de zoveelste keer was Serjozjka langs alle stalletjes gewandeld en hij ging nu maar eens op de rommelmarkt kijken, waar de mensen hun kleren en schoenen trachtten te ruilen voor levensmiddelen. Daar botste hij bijna tegen een kleine vrouw op en toen hij haar aankeek, herkende hij Natalia Alexejefna, de dokteres van het gemeenteziekenhuis. Zij stond daar op bestofte gymnastiekschoentjes met de andere vrouwen in een rij en hield een paar afgedragen, maar nog hele damesschoenen in haar mollige kinderhandjes. Toen zij Serjozjka herkende, werd zij verlegen.

„Goeden morgen, dokter”, zei hij, ook een beetje in de war, zijn pet afnemend.

Maar in Natalia Alexejefna's ogen kwam direct weer die harde, meedogenloos praktische uitdrukking, die hij al eerder had opgemerkt en, hem met een vlugge beweging van haar mollige handjes de zolen van de damesschoenen tonend, zei zij:

„Heel goed, ik moet je juist hebben”.

Serjozjka zou samen met Walja van de markt naar de omgeving van de arbeidsbeurs gaan, vanwaar die dag de eerste groep arbeidsters naar Duitsland zou worden gestuurd. En plotseling zag Walja hoe Serjozjka met een rond en mollig meisje, dat een bespottelijk ouwelijk kapsel droeg, het marktplein afliep en achter de lemen hutjes van Li Fan Tsja verdween. Haar trots verbood haar, die twee achterna te gaan en hier op de markt had zij niets meer te doen. Haar volle bovenlip trilde eventjes, haar ogen kregen een koude glans en toen stapte zij met haar mandje, waar onder de aardappelen verborgen nog wat biljetten in lagen, maar met fiere passen naar de arbeidsbeurs.

Het pleintje voor de heuvel waar het witte gebouw van de arbeidsbeurs stond, was omgeven door een cordon Duitse soldaten en zij die vandaag hun geboorteplaats moesten verlaten, stonden met hun moeders en bloedverwanten vlak voor het cordon tegen de helling van het heuveltje. Tussen hen in en om hen heen stond een groep alleen maar nieuwsgierigen. Het weer was de laatste dagen guur en druilerig, maar de wind, die met woeste eentonigheid de donkere wolken langs de hemel dreef, hield de regen uit de lucht. De wind rukte aan de kleurige jurken en mantels van de vrouwen op de heuvel en blies grote stofwolken over de weg langs het gemeentehuis en het huis van „de dolle heer”.

Het was een treurig gezicht, die menigte onbewegelijke, zwijgende, in hun verdriet versteende vrouwen, meisjes en kinderen. Als er al ergens werd gesproken, gebeurde dat met gedempte stem of fluisterend. Zij waren zelfs bang, hardop te huilen — hier en daar veegde een moeder stil een traan weg en drukte een dochter haar zakdoekje tegen de ogen.

Walja bleef, voor zij bij de menigte was, even stilstaan op een plek waar zij de wijk om mijn No. 1-bis en een deel van het spoorweg-emplacement kon overzien.

Steeds nieuwe mensen kwamen uit alle delen van de stad naar de heuvel. Ook de jongens en meisjes die hun pamfletten op de markt hadden verdeeld, zochten nu de beurs op. Plotseling zag Walja Serjozjka aankomen — hij liep over de spoordijk, zijn hoofd naar voren gebogen, zodat zijn pet hem niet van het hoofd kon waaien. Even verloor zij hem uit het oog en toen dook hij weer op vanachter de bocht van de heuvel. Hij liep door het gras, liet zijn blik over de menigte

dwalen en reeds van verre herkende hij Walja. Haar volle, rode bovenlip trilde even in een fijn lachje.

Zij keek hem niet aan en vroeg niets.

„Natalia Alexejefna....”, zei hij zachtjes, begrijpend dat Walja boos was. Hij bracht zijn mond bij haar oor en fluisterde:

„In het dorp Krasnodon zit een hele groep jongens....net als wij. Vertel het aan Oleg”.

Walja was een van de koeriersters van de staf. Zij knikte even. Op dat moment zagen zij uit de richting van Wosmidomiki Oeljana Gromowa met een onbekend meisje aankomen. Zich tegen de wind in voortworstelend, hun gezichten afgewend voor de dwarrelende stofwolken, droegen zij samen een zware koffer.

„Als er iemand naar ze toe moet, wil jij dan gaan?”, fluisterde Serjozjka weer.

Walja knikte bevestigend.

Oberleutnant Sprick, de directeur van de arbeidsbeurs, begreep tenslotte, dat de jongelui met hun familie ten eeuwige dage voor het cordon zouden blijven staan, als hij hen niet aanpakte. Gladgeschoren en nu niet in de leren broek waarin hij op warme dagen rondliep, maar in volle uniform, ging hij samen met een soldaat-schrijver op de stoep staan en schreeuwde, dat de vertrekkenden nu hun papieren zouden krijgen. De schrijver vertaalde een en ander in het Oekraïns.

De soldaten weigerden, de familie en vrienden van de meisjes binnen het cordon te laten. Men begon afscheid te nemen. De moeders en dochters konden zich nu niet meer beheersen en snikten luid. De jongens probeerden zich goed te houden maar het was hartbrekend, hun gezichten te zien toen hun moeders, grootmoedertjes en zusters zich aan hun borst wierpen en hun vaders, die jarenlang diep onder de grond hadden gewerkt en meer dan eens tegenover de dood hadden gestaan, met een moe gebaar de tranen uit hun snor veegden.

„Vooruit, het is tijd”, zei Serjozjka streng, pogend zijn opwinding voor Walja te verbergen.

Zonder verder naar hem te luisteren, liep zij, nauwelijks haar snikken bedwingend, machinaal door de menigte in de richting van de beurs. Even machinaal haalde zij van onder de aardappelen in haar mandje een paar in vieren gevouwen strooibiljetten te voorschijn en stopte die in een mantelzak, tussen de ceintuur van een jekker, onder het handvat van een koffer of gewoon in de knoop van een bundeltje.

Vlakbij het cordon kwam zij in een plotseling gedrang van mensen, die in paniek van de beurs wegrenden. Tussen de familieleden, die de opgeroepen wegbrachten, bevonden zich vele jongens en meisjes en jonge vrouwen en een van hen, die afscheid nam van een zuster of broer, was per ongeluk achter het cordon geraakt en kon daar niet meer weg. De Duitsers vonden dit zo grappig, dat zij de jongens en meisjes die toevallig in de buurt stonden, bij de arm pakten en ook binnen de afzetting sleepten. Er stegen wilde kreten op, smeekbeden en geschrei. Een van de vrouwen gilte hysterisch. Vol schrik en afgrijzen deinsden de mensen terug.

Met een uitdrukking van diep verdriet en woede op zijn gezicht, trok Serjozjka, die opeens weer naast haar opdook, Walja aan haar arm uit de menigte en bracht haar naar Nina Iwantzowa.

„Goddank....Het zijn zulke judassen....” Nina greep hen beiden met haar sterke, vrouwelijke handen bij de arm.

„Vandaag om vijf uur bij Kasjoek....Waarschuw Zemnoechof en Stachowitsj”, fluisterde zij Walja toe. „Hebben jullie Oeljana niet gezien?” Meteen daarop rende zij weg om Oelja te zoeken — evenals Walja, was ook Nina koerierster van de staf.

Walja en Serjozjka bleven nog even naast elkaar staan. Zij hadden nu niet de minste lust ieder huns weegs te gaan. Serjozjka zag eruit of hij ieder ogenblik iets heel belangrijks zou gaan zeggen, maar hij zei geen woord.

„Ik moet nu vlug weg”, zei Walja zachtjes.

Toch bleef ze nog even staan. Ondanks alles wat zich om haar heen afspeelde, werd het haar opeens vrolijk te moede, zij keek rond, voelde zich plotseling beschaamd en liep, met haar mandje zwaaiend, de heuvel af.

Oela stond vlak bij het cordon te wachten tot Walja Filatowa weer uit het gebouw van de beurs zou komen. De Duitse soldaat die Walja met haar koffer had doorgelaten, wilde ook Oelja bij haar arm pakken, maar zij keek hem koud en rustig aan. Heel even ontmoetten hun ogen elkaar en in die van de soldaat kwam een haast menselijke uitdrukking. Hij liet Oelja los en wendde zich plotseling met een kwaadaardig geschreeuw tot een blonde, jonge vrouw die geen afscheid kon nemen van haar zoon, een jongen van een jaar of zestien. Eindelijk scheurde zij zich van hem los en toen bleek dat niet hij maar zij naar Duitsland werd gestuurd. Huilend als een

klein kind keek de jongen haar na, hoe zij met haar bundeltje in de hand door het cordon liep en hem op de drempel van de beurs nog een keer toelachte.

De hele nacht hadden Oelja en Walja vastomstrengeld in het met kleine herfstbloemen opgevrolijkte woonkamertje van de Filatof's gezeten. Walja's oude moedertje kwam zo nu en dan even naar hen toe en streek hen beiden over het hoofd en kuste hen. Dan pakte ze weer wat dingen in Walja's koffer of ging heel stilletjes op haar leunstoel in de hoek zitten — als Walja weg was, zou ze helemaal alleen achterblijven.

Uitgeput van het schreien en nu ook wat gekalmeerd, lag Walja, af en toe even rillend, in Oelja's armen en met een angstwekkend bewustzijn van de onvermijdelijkheid van alles wat nu ging gebeuren, streek Oelja, zachter geworden en volwassener, met een tegelijkertijd kinderlijk en moederlijk gebaar zwijgend over Walja's blonde haren.... Bij het licht van het oliepitje waren in het donkere kamertje alleen de gezichten en handen te zien — twee meisjes en een oud moedertje.

Had ze dit alles toch maar nooit hoeven mee te maken! Dat afscheid van Walja met haar moeder, die eindeloze weg met de koffer, die laatste omhelzing voor het cordon van Duitse soldaten!

Maar het was allemaal werkelijk gebeurd, het was waar en het duurde nog steeds voort. Haar gelaat vol sombere kracht, geen ogenblik die ingang uit het oog verliezend, stond zij vlak bij de keten van Duitsers.

De jongens, meisjes en jonge vrouwen die nu binnen het cordon waren, zetten op bevel van een dikke korporaal hun bundeltjes en koffers op het pleintje neer — die zouden per auto worden nagestuurd, zei men hen — en liepen het gebouw in. Onder toezicht van de Oberleutnant gaf Njemtsjinowa hen ieder een klein kaartje, het enige document dat hun indentiteit voor ieder vertegenwoordiger van de Duitse regeringsmachine onomstotelijk vast zou stellen. Op het kaartje stond geen voornaam, geen achternaam, maar alleen een nummer en een stad. Met deze kaartjes liepen zij het gebouw weer uit en de korporaal zette hen in een lange rij langs het trottoir.

Daar kwam ook Walja Filatowa weer naar buiten. Haar ogen zochten haar vriendin, zij deed een paar stappen in Oelja's richting, maar de korporaal greep haar bij de arm en duwde haar in de rij. Zij kwam in het derde of vierde

gelid, aan het verste einde van het trottoir terecht en de vriendinnen verloren elkaar uit het oog.

Het verdriet over deze ondenkbare scheiding gaf de mensen het recht hun liefde te betuigen. De vrouwen achter het cordon trachtten door de afzetting heen te breken, schreeuwden een paar laatste woorden ten afscheid, een allerlaatste goede raad aan hun kinderen. Maar de jonge mensen die daar in de rij stonden, antwoordden met gedempte stem of alleen maar met een mat beweginkje van een zakdoek en sommigen konden niet anders meer doen dan met hun behuilde ogen kijken, kijken naar die lieve, vertrouwde gezichten aan de andere kant van de scheidslijn.

Maar daar kwam Oberleutnant Sprick met een groot geel pakket onder zijn arm uit het gebouw. De menigte werd wat rustiger. Aller blikken waren op de Oberleutnant gericht.

„Still gestanden”, commandeerde hij.

„Still gestanden”, herhaalde de dikke korporaal met vrees-aanjagende stem.

In de colonne werd het doodstil. Oberleutnant Sprick ging voor de in dichte gelederen van vier opgestelde vertrekkenden staan en telde hen, ieder van de voormannen met zijn dikke, stijve vinger in de schouder prikkend. Er stonden meer dan tweehonderd mensen in die colonne.

De Oberleutnant gaf het grote pakket aan de korporaal en maakte toen een kort gebaar met zijn hand. Een groep soldaten sprong naar voren om de door de menigte versperde weg vrij te maken. Op bevel van de korporaal maakte de colonne een kwartslag om en slofte toen langzaam, als tegenstribbelend, door een troepje soldaten met de korporaal aan het hoofd begeleid, langs de weg.

De door de soldaten opzij gedrongen menigte bleef de colonne omgeven en het geschrei, de jammerklachten en de snikken vloeiden samen tot een langgerekt gekerm dat verstrooid werd door de wind.

Haar hele lichaam uitgerekt, op haar tenen om over de dringende menigte heen te kijken, liep Oelja met de colonne mee, steeds zoekend en speurend naar haar vriendin. Eindelijk zag zij haar.

Met wijdopengesperde ogen zocht Walja de mensen langs de colonne af, zij zocht haar vriendin en in haar ogen lag een groot verdriet, omdat zij in dit laatste ogenblik Oelja niet meer zag.

„Hier ben ik, Waletsjka, hier ben ik.... Ik ben bij je....“, schreeuwde Oelja, terwijl zij steeds verder door de menigte teruggedrongen werd.

Maar Walja hoorde en zag haar niet en bleef met die gekwelde blik in haar ogen rondkijken.

Steeds verder van de colonne afrakend, zag Oelja Walja's gezichtje nog een paar keer. Toen sloeg de lange stoet achter het huis van „de dolle heer“ de richting van de tweede overweg in en was Walja niet meer te zien.

„Oeljana“, zei Nina, plotseling naast haar opduikend, „ik zoek je overal. Vanmiddag om vijf uur bij Kasjoek.... Ljoebka is terug....“

Zonder naar haar te luisteren, zwijgend, keek Oelja haar met ogen vol ontzetting aan.

XXXV.

Iets bleker dan gewoonlijk haalde Oleg zijn opschrijfboekje uit zijn binnenzak en ging, ijverig bladerend, bij de tafel zitten, die bedekt was met kruikjes wodka, kommetjes en wat lege borden. Ook de anderen zochten zwijgend en met ernstige gezichten een plaatsje bij de tafel of op de divan. Allen keken Oleg aan.

Een paar dagen geleden waren zij nog gewone, zorgeloze en uitgelaten schoolvrienden geweest en nu leek het of zij allen afscheid hadden genomen van dat vrolijke verleden. Het was, of zij op die dag, dat zij hun eed hadden gezworen, de losse, min of meer toevallige vriendschapsband hadden verbroken om in een nieuwe, hogere verhouding tot elkaar te treden — een vriendschap, die voortkwam uit gemeenschappelijke gedachten en zorgen voor hun organisatie, een kameraadschap, gebaseerd op het bloed dat zij hadden gezworen te vergieten als dat voor de bevrijding van hun vaderland nodig zou zijn.

De grote woonkamer van de Kosjewoi's, een kamer als alle

andere — met ongeverfde vensterbanken waarop wat tomaten lagen te rijpen, een groene divan, het bed van Elena Nikola-jefna, dat bedekt was met vele blauwkanten kussens — deze kamer herinnerde hen nog aan hun zorgeloze kinderleven, doch was tegelijkertijd al een samenzweetershol geworden.

En Oleg was Oleg niet meer maar Kasjoek. Kasjoek, dat was de achternaam van zijn stiefvader, die in zijn jeugd een tamelijk bekende Oekraïnse partisaan was geweest en die het laatste jaar van zijn leven de functie van landbouwsecretaris in Kanef had vervuld. Oleg had deze schuilnaam gekozen, omdat daar zijn eerste voorstellingen van de heldhaftige partisanenstrijd mee verbonden waren en tegelijkertijd alle herinneringen aan de mannelijke opvoeding van werken op het land, jagen, paardrijden en roeien, die zijn stiefvader hem had gegeven.

Hij zocht het blaadje, waar hij in geheime tekens alles had opgeschreven waarover vandaag gesproken moest worden en gaf toen het woord aan Ljoebka Sjeftzowa.

Ljoebka stond, even met haar ogen knipperend, van de divan op. Plotseling doorleefde zij weer al de ongelooflijke moeilijkheden, gevaren, ontmoetingen en avonturen van haar reis — zij zou ze nooit allemaal kunnen opsommen, al vertelde zij twee nachten achter elkaar door.

Die dagen in Worosjilofgrad had zij onder commando gestaan van de kameraad die haar naar Iwan Fjodorowitsj had gebracht. Het was van het hoogste belang voor hem, dat zij op goede voet bleef met die kolonel van de intendance en zijn adjudant en verder, dat zij een woning had gevonden waar men haar voor iets heel anders hield dan zij werkelijk was.

Zij hoefde de code niet meer te leren, die was dezelfde gebleven als in de tijd dat zij de cursus volgde, maar zij moest nu het zendertje mee naar huis nemen, omdat het zeer lastig was er vanuit Worosjilofgrad mee te werken.

Haar chef leerde haar, hoe zij het toestel steeds op een andere plaats moest zetten om niet ontdekt te worden. En zelf moest zij ook niet meer voortdurend in Krasnodon blijven zitten, maar veel tussen Worosjilofgrad en andere plaatsen heen en weer reizen. Daar moest zij niet slechts de relaties die zij toevallig opdeed warm houden, maar zij moest ook nieuwe vrienden maken onder de Duitse, Roemeense, Italiaanse en Hongaarse officieren.

Zij slaagde er zelfs niet in, de trotse dame te verzoenen met

de gedachte, dat zij in haar huis zou blijven wonen totdat zij iets beters gevonden had. Het paddenstoelenmeisje bleef haar weliswaar nog met de grootste minachting behandelen, maar de dame begreep tenslotte, dat zij toch minder erg was dan de Duitsers zelf.

Nu bevond ze zich weer temidden van haar kameraden en gisteravond om deze tijd stond ze nog op de wegkruising, met die koffer die zo zwaar was geworden, omdat, tussen haar eigen spulletjes verstopt, dat heel speciale machientje zat. Er was echter geen ander middel om naar huis te komen, dan een toevallig voorbijrijdende wagen die haar mee wilde nemen.

Zij stak nu haar hand niet meer op als er een personenwagen voorbij raasde — op het ogenblik was ze meer geïnteresseerd in een vrachtauto vol soldaten. Tenslotte kwam zij in een vrachtwagen van het Rode Kruis terecht. In die wagen bleek een oude officier-van-gezondheid te zitten, benevens enige jongere collega's en een stuk of zes hospitaalsoldaten. Zij waren allen een beetje dronken en dat was juist een kolfje naar Ljoebka's hand — zij was er van overtuigd dat dronken Duitsers gemakkelijker beet te nemen zijn dan nuchtere.

Het bleek, dat zij alcohol naar een hospitaal aan het front moesten brengen, veel alcohol zelfs, in grote platte blikken. En Ljoebka bedacht plotseling dat het heel gunstig zou zijn, als zij wat alcohol van die Duitsers los zou krijgen, want alcohol opent deuren en sloten en met alcohol krijgt men alles gedaan.

Het eind van het liedje was, dat Ljoebka de oude officier er van overtuigde dat het heel gevaarlijk was met die enorm zware wagen door de nacht te jagen en dat zij veel beter met haar mee konden gaan overnachten bij een oude kennis in Krasnodon, waar zij immers heen moest om een gastrol te vervullen. Zij joeg haar moeder bijna een doodschrik op het lijf, toen ze dat stel dronken officieren en soldaten mee naar binnen sleepte.

De Duitsers dronken de hele nacht door en Ljoebka had zo goed voor actrice gespeeld, dat zij wel gedwongen was voor hen op te treden. Zij had het gevoel of zij op scherpe naalden danste, maar zij slaagde er toch in de Duitsers weer te slim af te zijn: ze speelde de officieren en de lagere rangen heerlijk tegen elkaar uit, de lagere rangen werden jaloers en zaten hun officieren hevig dwars, zo hevig zelfs, dat de oude officier-

van-gezondheid een van de hospitaalbroeders een schop in zijn buik gaf.

Tegen de ochtend stapten de Duitsers weer in hun auto — ze hadden de hele nacht geen oog dicht gedaan en zelfs de chauffeur was zwaar beschonken. Haar moeder wilde Ljoebka eens ernstig onder handen nemen, maar Ljoebka toonde haar de vier grote blikken alcohol die zij van de wagen had weten te halen en toen begreep zij, hoewel ze een eenvoudige vrouw was, dat Ljoebka niet voor niets zo raar deed.

Zoals zij dat met Oleg had afgesproken, bracht zij de staf eerst op de hoogte van wat Iwan Fjodorowitsj haar over Stachowitsj had verteld.

Zij was zeer oprecht en onbevreesd en op haar manier zelfs wreed als zij iemand niet mocht. Zij dacht er dan ook niet aan te verbergen, dat Iwan Fjodorowitsj het mogelijk achtte dat Stachowitsj bij de Duitsers was geweest.

Maar hij zat, met zijn handen voor zich op tafel, volkomen rustig voor zich uit te kijken en om zijn mond lag een krachtige, mannelijke trek. Bij haar laatste woorden echter veranderde zijn houding totaal.

De spanning, die uit zijn gehele wezen had gesproken, verslapte plotseling, zijn mond stond half open en met een gegriefde, verwonderde en tegelijkertijd heel oprechte blik keek hij allen om de beurt aan. Hij leek opeens een kleine jongen.

„Heeft hij.... dat gezegd?.... Heeft hij.... dat kunnen denken?“, herhaalde hij een paar keer, Ljoebka met die kinderlijke, gekrenkte uitdrukking in zijn ogen aankijkend.

Allen zwegen. Hij sloeg zijn handen voor zijn gezicht en bleef enige tijd zo zitten. Toen nam hij zijn handen voor zijn ogen weg en zei zachtjes:

„Er rust dus de verdenking op mij, dat ik.... Waarom heeft hij je niet verteld, dat we al een week lang werden opgejaagd en dat er nog maar weinig mensen waren overgebleven en dat hij zelf en wij allen hadden begrepen dat we ons moesten verspreiden?“ Hij hief zijn ogen weer naar Ljoebka op en liet zijn blik toen over de gezichten van zijn kameraden dwalen. „Toen ik daar in die struiken lag, dacht ik: „zij proberen uit te breken om zich in veiligheid te stellen en de meesten, zo niet allen, gaan eraan en ik waarschijnlijk ook. Maar ik kan nog ontkomen en nuttig werk doen. Dat heb ik toen zo gedacht.... Ik zie nu natuurlijk wel, dat het maar een

uitvlucht was. Het vuur was zo... ..heel vreselijk", zei hij naïef. „Maar ik geloof toch niet, dat mijn misdrijf zo ontzettend groot is.... Het werd al donker en ik dacht: „ik zwem goed. Als ik alleen ben, zien de Duitsers me misschien niet". Toen ze allemaal weggingen, bleef ik nog even liggen. Waar ik lag, werd het vuur minder en ze begonnen op een andere plaats te schieten, heel zwaar, „Het is tijd", dacht ik. Toen ben ik naar de rivier gegaan en met alleen mijn neus boven water — ik kan goed zwemmen — zwom ik naar het midden en toen liet ik me met de stroom meedrijven. Zo ben ik ontkomen....! En dan zo een verdenking! Hoe is het mogelijk? Tenslotte heeft hij zichzelf toch ook gered. „Als ik nu eenmaal zo goed zwemmen kan", dacht ik, „waarom zou ik daar dan geen gebruik van maken?" Ik heb op mijn rug gezwommen. Zo ben ik ontkomen...."

Stachowitsj vertelde dit alles zonder ook maar één vreemd woord te gebruiken, waar hij anders toch zo van hield — zijn geleerd-doenerij was van hem afgevallen, evenals zijn hooghartig beschermende toon en zelfs zijn zwierige hardos had niet meer de vroegere, nonchalante coquetterie. Met verwarde haren zat hij achter de tafel en hij leek op een klein jongetje.

„Laten we nou eens aannemen, dat het allemaal waar is.... goed, je hebt je gered....", zei Wanja Zemnoechof. „Maar waarom heb je ons dan verteld, dat je door de staf van jullie groep hier naar toe was gestuurd?"

„Omdat ze me inderdaad wilden sturen....! „Nu ik nog leef is er dus niets veranderd", dacht ik. Tenslotte heb ik niet maar gewoon de plaat gepoetst, maar ik wou — en ik wil immers nog — de Duitsers bevechten. En ik heb ervaring. Ik heb bij de organisatie van onze groep geholpen en ik ben in het vuur geweest, daarom heb ik dat gezegd".

Zij hadden allen zo het ergste gevreesd, dat Stachowitsj' verklaring hen enige opluchting schonk. Toch was het een hoogst onaangename affaire. Wat moesten ze daar nu mee aan?

Het was hen duidelijk, dat Stachowitsj de waarheid had gezegd, maar ze voelden ook allen, dat hij dom had gehandeld en op een domme manier over zijn handelwijze sprak. Het was allemaal zo vernederend en onbegrijpelijk en zij wisten niet goed wat er nu met hem moest gebeuren.

Stachowitsj was inderdaad geen slecht mens. Hij was geen carrière-maker en hij zocht ook geen persoonlijke voordelen.

Hij was echter zo een jongen, die van kind af aan hooggeplaatste en belangrijke persoonlijkheden om zich heen had gezien en deze weelde niet had kunnen verdragen. Op een leeftijd waarop hij nog geen begrip kon hebben van de werkelijke inhoud van de volksregering, noch van de nooit aflatende arbeid en zelfbeheersing waarmee de machtigen van nu hun positie hadden verdiend, was hij onder de indruk gekomen van een paar uiterlijkheden.

Als begaafd kind wien alles gemakkelijk afging, kwam hij al toen hij nog op de schoolbanken zat in aanraking met de belangrijkste mensen in de stad, omdat zijn twee broers voor-
aanstaande communisten waren. Van kindsbeen af temidden van deze mensen levend, gewend met zijn klasseggenoten over die belangrijke functionarissen te spreken alsof hij huns gelijke was, oppervlakkig ontwikkeld, zowel in woord als geschrift gemakkelijk uitdrukking gevend aan — niet zijn eigen gedachten, want die had hij nog niet, maar aan de gedachten van anderen, — werd hij, nog voor hij iets had gepresteerd, in de komsomol voor een harde werker aangezien. En de gewone komsomoltzen, die hem niet persoonlijk kenden, maar hem op alle vergaderingen achter de bestuurstafel of het spreekgestoelte zagen, dachten dat hij een hoogst belangrijk functionaris was.

Zonder de werkelijke betekenis van de werkzaamheden der mensen waar hij mee omging te begrijpen, kwam hij uitstekend op de hoogte van hun persoonlijke en zakelijke verhoudingen. Hij wist precies, wie het met wie oneens was en wie wie ondersteunde en hij maakte zich de mening eigen, dat de kunst van het regeren niet bestaat in het dienen van het volk, maar in handig manoeuvreren en het uitspelen van de mensen tegen elkaar, teneinde zoveel mogelijk stemmen te verzamelen. Hij nam van deze mannen hun spottend-beschermende omgangstoon over, hun wat grove openhartigheid en onafhankelijkheid van oordeel en begreep niet welk een groots en zwaar leven achter deze manier van optreden lag. En inplaats van de levendige, directe uitdrukking van zijn gevoelens, die de jeugd zo eigen is, mat hij zich een grote terughoudendheid aan, sprak altijd op een gelijkmatige rustige toon, vooral als hij met een onbekende telefoneerde, en hij verstond de kunst, zijn kameraden altijd van zijn eigen uitmuntendheid te overtuigen.

Zo had hij zichzelf altijd voor meer dan middelmatig ge-

houden en meende dat de gewone normen der menselijke samenleving voor h m niet golden.

Waarom, inderdaad, zou hij moeten sneuvelen als ieder ander? Waarom mocht hij niet evenals Iwan Fjodorowitsj zuinig op zichzelf zijn? En welk recht had Iwan Fjodorowitsj eigenlijk, een dergelijke smet op hem te werpen als het toch zijn eigen schuld was dat hun groep in de val was gelopen?

Terwijl de jongens nog zwegen omdat ze niet wisten wat zij zeggen moesten, kreeg Stachowitsj door deze en dergelijke gedachten zelfs weer wat moed. Maar plotseling zei Serjozjka scherp:

„Ze begonnen op een andere plaats te schieten en hij ging naar de rivier en zwom op zijn rug! Maar ze begonnen op een andere plaats te schieten, omdat de groep probeerde uit te breken. Moet ik daaruit afleiden, dat alle anderen hun dood tegemoet gingen om hem te redden?”

Zonder iemand aan te kijken, zat Wanja Toerkenitsj, de commandant, in zijn militaire houding achter de tafel en zijn gelaatstrekken getuigden van zijn grote, zuivere moed. Hij was zo natuurlijk en vanzelfsprekend bescheiden en het gebeurde zo zelden, dat hij een uitgesproken mening over iets gaf, dat men altijd naar hem luisterde. En hij zei:

„Een soldaat moet zijn bevelen uitvoeren en jij bent weggelopen tijdens het gevecht. Met andere woorden, je bent een deserteur. Bij ons aan het front werd iemand daarvoor doodgeschoten of in een strafbataljon geplaatst. Deze zonden worden met bloed bekocht”.

„Ik ben niet bang voor bloed”, antwoordde Stachowitsj verblekend.

„Je bent gewoon een opschepper, dat is alles wat je bent”, zei Ljoebka er tussendoor.

Allen keken naar Oleg. Wat zou hij ervan denken? En Oleg zei heel rustig:

„Wanja Toerkenitsj heeft al alles gezegd, wat er te zeggen viel, je kunt er beter niets meer aan toevoegen. En wat de houding van Stachowitsj betreft, daar blijkt uit, dat hij geen enkele discipline erkent.... Kunnen wij zo iemand in de staf van onze groep houden?”

Toen Oleg dat had gezegd, barstte alles wat zij op hun hart hadden los en hartstochtelijk begonnen de jongens Stachowitsj zijn optreden te verwijten. Ze hadden toch samen die eed gezworen — hoe had hij dat kunnen doen met zoiets

op zijn geweten? Hoe had hij zoiets voor zich kunnen houden? Wat is dat voor een kameraad, die in staat is zo een heilige dag te ontwijden! Natuurlijk kan zo een vent geen moment langer in de staf zitten. Maar de meisjes, Ljoebka en Oelja, voelden zulk een minachting voor Stachowitsj, dat zij geen woord tegen hem zeiden en dat vond hij het ergst van alles.

Hij raakte volkomen van zijn stuk en pogend hen allen met zijn deemoedige blik in de ogen te zien, herhaalde hij steeds maar: „Vertrouwen jullie me werkelijk niet? Jullie mogen me op de proef stellen met alles wat jullie maar wilt....”

Toen bewees Oleg, dat hij inderdaad niet meer Oleg was, maar Kasjoek.

„Je begrijpt toch zeker zelf wel, dat we je niet in de staf kunnen houden?“, vroeg hij.

En Stachowitsj moest erkennen, dat zij hem natuurlijk niet in de staf konden houden.

„Het is heel belangrijk, dat je dat zelf inziet“, vervolgde Oleg. „En opdrachten zullen we je nog wel geven, meer dan één. We zullen nog wel zien wat we aan je hebben. Je houdt je groep van vijf en je zult gelegenheid genoeg krijgen om je goede naam te herstellen”.

Maar Ljoebka zei: „Hij komt uit zo een goede familie.... het is schandelijk”.

Zij stemden over het verwijderen van Evgeni Stachowitsj uit de staf van De Jonge Garde en niemand stemde tegen. Hij bleef nog even met gebogen hoofd achter de tafel zitten, stond toen op en zei, met inspanning van al zijn wilskracht:

„Jullie begrijpen zelf wel, hoe moeilijk dit alles voor me is, maar ik weet, dat jullie niet anders kunnen handelen. Ik ben ook niet kwaad op jullie. Ik zweer....” Zijn lippen begonnen te trillen en hij liep snel de kamer uit.

Enige tijd hing er nog een drukkend zwijgen in de kamer. Het viel hen heel moeilijk deze eerste ernstige teleurstelling in een kameraad te verwerken en nog moeilijker was het, zich in het eigen, levende vlees te snijden.

Toen glimlachte Oleg breed en zei, nauwelijks stotterend: „D-die betert zijn leven nog wel, jongens, j-je zult het zien”.

En Wanja Toerkenitsj viel hem met zijn rustige stem bij:

„Dacht jullie soms, dat zoiets nooit aan het front gebeurt? In het begin zijn die jongens doodsbang en daarna worden ze pas goede soldaten!”

Ljoebka begreep dat het tijd werd om in details haar ont-

moeting met Iwan Fjodorowitsj te beschrijven. Zij verzweeg weliswaar hoe zij hem had gevonden — zij mocht absoluut niets over deze andere zijde van haar werkzaamheden vertellen — maar zij deed zelfs, door de kamer heen en weer lopend, voor, hoe Iwan Fjodorowitsj haar had ontvangen en wat hij had gezegd. En allen voelden een levendige voldoening toen Ljoebka vertelde dat zij, de jongens van De Jonge Garde, de juiste organisatievorm hadden gekozen: een vertegenwoordiger van de staf van het partisanenleger moedigde hen aan, hij had Oleg geprezen en Ljoebka tot afscheid gekust. Dan moest hij toch wel heel tevreden over hen zijn!

Opgewonden, gelukkig, een beetje verbijsterd zelfs over hun nieuwe waardigheid, begonnen ze elkaar de hand te drukken en te feliciteren.

„Denk eens even aan, Wanja, denk je dat eens even in”, zei Oleg met een naieve, gelukkige uitdrukking in zijn ogen tot Zemnoechof. „De Jonge Garde is erkend, we bestaan! Van nu af aan hoort ons leven niet meer aan ons, maar aan de partij, aan ons hele volk!”

En Ljoebka omhelsde Oelja, met wie ze vanaf die vergadering bij Toerkenitsj bevriend was geraakt en zij kuste haar als een zuster.

Toen keek Oleg weer in zijn zakboekje en Wanja Zemnoechof, die op de vorige vergadering opdracht had gekregen de groepjes van vijf te organiseren, stelde voor nog enige groepleiders te benoemen — de organisatie zou immers gaan groeien en bloeien?

„Zullen we misschien met Perwomaika beginnen?”, vroeg hij, Oelja vrolijk door zijn professorale brilleglazen aankijkend.

Oelja stond op en op alle gezichten weerspiegelde zich dat prachtige, gelukkige gevoel van overgave, dat vrouwelijke, maagdelijke schoonheid in ieder rein hart oproept. Maar Oelja zag die bewonderende blikken niet.

„Wij stellen Vitja Petrof en Maja Pegliwanowa voor”, zei zij rustig met haar diepe stem.

Plotseling zag zij, dat Ljoebka haar vol opgewonden verwachting aankeek. „En laat Ljoebka Wosmidomiki maar voor haar rekening nemen. Dan zijn we burenen”.

„Nee, nee, echt niet!” Ljoebka kreeg een kleur als vuur en wuifde met haar blanke handjes: „Wat weet ik nou van organiseren af!”

Maar allen ondersteunden Oelja en Ljoebka legde zich er direct bij neer: ze zag zichzelf opeens als organisatrice van Wosmidomiki en dat beviel haar best.

Serjozjka stond op en wou wat zeggen, maar werd opeens erg verlegen.

„Ik heb twee mededelingen te doen”, zei hij heel somber, zijn vooruitstekende lippen nog verder naar voren stekend. Iedereen begon zo onbedaarlijk te lachen, dat het even duurde voor hij aan het woord kon komen.

„Ik wou het eerst maar eens even over die Ignat Fomin hebben. Kunnen wij een dergelijke schoft nog langer in onze stad dulden?”, zei hij, purperrood van woede. „Die judas heeft Ostaptsjoek verraden en we weten nog niet eens, hoeveel levens hij nog meer op zijn geweten heeft.... Wat stel ik voor? Ik stel voor, hem te doden! Geef mij die opdracht, want ik vermoord hem toch, hoe dan ook”, zei hij. Plotseling begrepen allen, dat Serjozjka Ignat Fomin inderdaad zou vermoorden. Olegs gezicht werd heel ernstig en over zijn voorhoofd liepen weer die lange, scherpe groeven. Alle leden van de staf zwegen.

„Wat is er? Hij heeft groot gelijk”, zei de rustige, zachte stem van Wanja Toerkenitsj. „Ignat Fomin is de laaghartige verrader van onze beste mensen. Hij moet hangen. Hangen moet hij, op een plaats waar iedereen hem kan zien en op zijn borst komt een bord, waarop te lezen staat waarom hij opgehangen is, dan weten de anderen ook wat ze te verwachten hebben. Waarom niet, verdomme?”, vroeg hij met een onverwachte wreedheid in zijn stem. „Ze zullen met ons waarachtig ook geen medelijden hebben. Laten jullie het Tjoelenin en mij samen doen”.

Nu Toerkenitsj Tjoelenin met zoveel kracht ondersteunde, voelden zij zich allen van een zware last bevrijd. Hoe groot hun haat jegens de verrader ook was, toch was het hun in het eerste ogenblik heel moeilijk gevallen, zulk een besluit te nemen. Maar Toerkenitsj had zijn zwaarwegend woord gesproken, hij was hun oudste kameraad, officier van het Rode Leger — zo zou het dus zijn.

„Ik breng ten eerste het voorstel van Tjoelenin over Fomin in stemming en daarna de vraag, wie de opdracht zal krijgen”, zei Oleg somber.

„De kwestie is duidelijk genoeg”, antwoordde Wanja Zemnoechof.

„Ja, de kwestie is duidelijk, maar ik breng hem toch apart ter tafel”, zei Oleg met sombere koppigheid.

En allen begrepen waarom Oleg daar zo op stond. Zij hadden hun eed gezworen. Ieder van hen moest nu opnieuw een besluit nemen. In een grimmig zwijgen stemden zij voor de executie van Fomin en droegen Toerkenitsj en Tjoelenin op, het vonnis ten uitvoer te leggen.

„Een goed besluit! Dat komt ze toe, die schoften”, zei Serjozjka met een hartstochtelijk licht in zijn ogen. „Ik ga nu over tot mijn tweede mededeling”.

De dokteres van het gemeenteziekenhuis, Natalia Alexejefna, die vrouw met haar kleine, mollige handjes en de harde, meedogenloos-practische uitdrukking in haar ogen, had Serjozjka verteld, dat zich in het dorpje waar haar moeder woonde, een jeugdgroep had gevormd met het doel de Duitsers te bestrijden. Dat dorpje heette ook Krasnodon en lag op achttien kilometer van de stad. Natalia Alexejefna zelf was geen lid van deze groep, maar zij had van zijn bestaan gehoord van de schooljuffrouw, Antonina Elisejenko, waar zij een kamer in het dorp mee deelde en zij had beloofd, haar aan een verbinding met de stad te helpen.

Op voorstel van Serjozjka droeg de staf het tot stand brengen van de verbinding met deze groep op aan Walja Bortz. Het was, om het zo uit te drukken, een opdracht bij verstek, want Walja nam evenals de andere koeriersters, Nina en Olja Iwantzowa, niet aan de vergadering deel en zij hielden samen met Marina in het houtschuurtje de wacht.

De staf van de Jonge Garde maakte gebruik van de gelegenheid dat Elena Nikolajefna en oom Kolja een paar dagen de stad uit waren om bij familie van Marina wat kleren tegen graan te ruilen en baboesjka Wera had, voorwendend dat zij heus geloofde, dat de jongelui een gezellig feestje hielden, tante Marina naar het schuurtje gelokt.

Terwijl zij vergaderden was het donker geworden en onverwachts kwam baboesjka de kamer binnen. Ze keek over haar bril, waarvan het ene afgebroken been met een zwart draadje gerepareerd was, naar de tafel en zag dat de wodka niet aangeroerd was.

„Als jullie thee hadden willen hebben, had ik wel wat voor jullie gezet”, zei zij tot grote verlegenheid van de ondergrondse werkers. „En Marina is nog wel met het jongetje in de schuur gaan slapen, omdat het daar frisser was”.

Baboesjka haalde Walja, Nina en Olja, bracht de theepot binnen, toverde uit de verste hoek van de verste la van het buffet nog wat lekkers te voorschijn, sloot de vensterluiken, stak het olielampje aan en liep weer naar buiten.

Nu zij daar bij dat walmende oliepitje zaten en het kleine vlammetje slechts enkele toevallige details van hun gezichten en kleren uit de halve duisternis naar voren deed treden, begonnen zij werkelijk op samenzweerdere te lijken. Hun stemmen werden gedempter, geheimzinniger.

„Willen jullie Moskou horen?“, vroeg Oleg zachtjes.

Ze dachten allen dat hij een grapje maakte, slechts Ljoebka vroeg met trillende lippen:

„Hoe zo, Moskou?“

„Er is maar één voorwaarde: nergens naar vragen“.

Oleg liep naar het plaatsje en kwam bijna onmiddellijk weer terug.

„Even geduld“, zei hij.

Hij sloot zich in de donkere kamer van oom Kolja op.

Zwijgend zaten ze in de kamer, niet wetend of zij hem geloven moesten. Maar daar maakte je in deze tijd toch geen grapjes mee!

„Ninotsjka, wil je me even helpen?“, vroeg Oleg.

Nina Iwantzowa ging naar hem toe.

En plotseling kwam uit de kamer van oom Kolja een zacht, bekend, maar bijna weer vergeten geruis, een licht gekraak, flarden muziek: er werd ergens gedanst. Aldoor werd de zachte muziek door Duitse marsen gestoord. Een rustige, oude stem somde in het Engels de aantallen gesneuvelden op. Ergens anders sprak iemand in het Duits, onophoudelijk, snel en haastig, alsof hij bang was dat men hem niet zou laten uitspreken.

En dwars door het licht krakende geluid dat vanuit een grote, grote vlakte door de kamer scheen te golven, kwam plotseling heel duidelijk, triomphantelijk, vanzelfsprekend en vrij, de fluwelen, trillend lage stem van omroeper Levitan:

„..... van het Sowjet-Informbureau.... legerbericht van de 7e September.... avondcommuniqué“.

„Schrijf op, opschrijven“, siste Wanja Zemnoechof Walja toe, terwijl hij ook zelf naar zijn potlood greep. „Dan geven we het morgen uit“.

En die vrije stem uit een vrij land zei, over een afstand van duizenden mijlen:

„.....In de loop van de zevende September leverden onze troepen felle gevechten met de vijand ten Westen en ten Zuidwesten van Stalingrad, evenals in de gebieden van Noworossisk en Mozdok.... Aan de overige delen van het front deden zich geen belangrijke veranderingen voor....”

Het was of de echo's van de grootse strijd door de kamer galmden.

De jongens en meisjes luisterden voorovergebogen, hun lichamen als snaren gespannen, gelaat en ogen strak als van heiligen op een ikoon, naar de stem uit het vrije land.

Op de drempel stond, door niemand opgemerkt, baboesjka Wera met haar doorgroefde, bronzen Dante-kop.

XXXVI.

Alleen de Duitse bedrijven en Duitse instellingen kregen elektrische stroom. Oom Kolja maakte er echter handig gebruik van, dat de leiding naar het directoraat en de Kommandantur niet over de straat liep, maar langs de tuin van de burenen — een van de masten stond vlak bij de achterkant van het huis van de Kosjewoi's. Het radiotoestel was in Kolja's kamer onder de vloer verborgen en wie het toestel gebruikte, hoefde alleen maar de draad die naar het tuimelraampje liep, aan te sluiten aan een lange stang, die met een haak aan de hoofdleiding werd gehangen.

Mededelingen van het Informbureau.... Of ze hun drukkerij ook hard nodig hadden!

Wolodja Osmoechin, Zjora Aroetjoenjantz en Tolja „Holderdebolder” hadden in het park slechts een deel van het zetmateriaal terug kunnen vinden. Misschien hadden de mensen die de letters hadden begraven niet veel ervaring, hadden zij in de haast een deel van het materiaal in de kuil laten vallen en er toen maar aarde overheen gegoooid. En de Duitse soldaten die de auto's en luchtdoelkanonnen ingroeven, hadden eerst niet begrepen wat dat voor dingen waren en de

stukjes metaal met de aarde weggeworpen, totdat de een of ander op het slimme idee kwam, dat hij dat spul maar eens aan zijn chef moest laten zien, de kostbare letters opgegraven werden en er op de bodem van de kuil alleen wat verspreide resten overbleven. Na een paar dagen geduldig graafwerk hadden de jongens, een paar meter van de plaats die op de kaart was aangegeven, die overblijfselen gevonden en alles meegenomen.

De oudste broer van Wanja Zemnoechof, Alexander, die nu in het leger was, was letterzetter van beroep. Hij had lange tijd op de zetters van „Het Socialistische Vaderland” gewerkt en daar had Wanja hem vaak opgezocht. Onder toezicht van Wanja knutselde Wolodja nu een klein drukpersje in elkaar. De metalen onderdelen draaide hij stilletjes in de reparatiewerkplaats en Zjora nam op zich, een letterkast te maken en bovendien nog een houten kist waar het persje in kon worden opgeborgen.

Zjora's vader was timmerman. Tegen alle verwachtingen van Zjora in, had noch hij, noch zelfs zijn moeder — met haar karakter — naar de wapenen gegrepen, maar Zjora twijfelde er absoluut niet aan, dat hij ze mettertijd wel tot zijn eigen hoogte kon opvoeden.

Na rijp beraad kwam hij tot de conclusie dat het wel het moeilijkste zou blijken, zijn energieke moeder op te voeden en hij besloot dan maar bij zijn vader te beginnen. En Zjora's vader, een bejaarde, stille man, die ongeveer tot de kin van zijn zoon reikte — Zjora was precies zijn moeder, met haar karakter, haar gestalte en ravenzwarte haardos — Zjora's vader ging, hoogst ontevreden dat de ondergrondse hem via zijn minderjarige zoon zo een prutskarweitje opdroeg, aan het werk en maakte, zonder zijn vrouw er iets van te zeggen, zowel de kist als de letterkast. Hij kon natuurlijk niet weten dat Zjora en Wolodja zelf tegenwoordig hoogst belangrijke figuren waren — groepleiders!

De jongens waren nu zo met elkaar bevriend, dat zij officieel geen dag meer buiten elkaar konden. Alleen tussen Loesja Osmoechin en Zjora bleef de verhouding gespannen.

Dit was nu ongetwijfeld zo een geval waarin twee karakters niet met elkaar kunnen samengaan. Zij waren beiden heel belezen, maar Zjora hield van boeken over politieke wetenschappen en Loesja wond zich hoofdzakelijk op over harts-tochtelijke romans — het dient gezegd, dat zij ouder was dan

haar leeftijd. Als Zjora het duister van de toekomst poogde te doorboren, zag hij wel als lichtpuntje, dat Loesja mettertijd drie vreemde talen volkomen zou gaan beheersen, maar hij vond een dergelijke opleiding toch niet fundamenteel genoeg en hij was misschien niet zo erg tactisch in zijn pogingen een ingenieur van haar te maken.

Om kort te gaan, vanaf de eerste seconde dat zij elkaar ontmoetten, kletsten haar fel-lichtende ogen en de donkere, besliste kijkers van Zjora als twee stalen klinken op elkaar en zo bleef het. En altijd als zij elkaar, meestal in aanwezigheid van derden, zagen, attaqueerden zij elkaar met korte droge opmerkingen, Loesja hooghartig en honend, hij nadrukkelijk beheerst en didactisch.

Eindelijk brak dan de dag aan, dat zij met hun vieren in Zjora's kamertje bij elkaar kwamen — Zjora zelf, Wolodja Osmoechin, Tolja Holderdebolder en Wanja Zemnoechof, hun oudste kameraad en aanvoerder, die niet alleen als poëet, maar meer nog als schrijver van het merendeel der pamfletten en leuzen van De Jonge Garde in de drukkerij was geïnteresseerd. En daar werd het persje in elkaar gezet en in de kist verpakt. Tolja Orlof liep enige keren hijgend en hoestend — alsof het uit een vaatje kwam — met de kist door de kamer om te bewijzen, dat hij in geval van nood door één man kon worden gedragen.

Zij hadden al een platte kwast en een gummirol en inplaats van drukinkt had Zjora's vader, die zijn hele leven met verf en lak was omgegaan, een „origineel mengsel“ voor hen toebereid. Ze begonnen direct de letters in de vakjes te sorteren, maar de bijziende Wanja, die in alle letters alleen maar een „O“ zag, zat op Zjora's bed en zei, dat het hem een raadsel was hoe men uit die ene „O“ alle letters van het Russische alfabet kon samenstellen.

Juist op dat ogenblik werd er op het raam geklopt, maar zij raakten daardoor in het geheel niet van hun stuk — nog nooit hadden de Duitsers of de politie in deze afgelegen buitenwijk gepatrouilleerd. En inderdaad, het waren Oleg en Toerkenitsj, die niet rustig thuis konden blijven zitten en ook zo vlug mogelijk het eerste werkstuk van hun drukkerij wilden zien.

Maar spoedig bleek, dat zij toch niet zulke onschuldige zielen waren: Toerkenitsj nam Zjora even apart en samen liepen zij naar buiten, terwijl Oleg, alsof hij van niets wist,

Wolodja en Tolja bleef helpen bij het sorteren der letters.

Toerkenitsj en Zjora gingen, hoewel de aarde kletsnat was van de regen en de zon ieder ogenblik achter de donkere herfstwolken schuilging, bij de haag op de grond zitten. Toerkenitsj boog zich naar Zjora over en fluisterde hem iets in het oor. Zoals hij al had verwacht, gaf Zjora hem direct en zeer beslist antwoord:

„Zeer juist! Dat is rechtvaardig en tegelijkertijd heel leersaam voor die andere schooiers.... Natuurlijk wil ik!”

Het was een heel lastig en precies werkje geweest, onder de jongens een paar helpers te vinden die niet alleen uit rechtsgevoel en discipline voor deze opdracht in aanmerking kwamen, maar wier begrip van morele plicht zo groot was, dat hun hand niet zou trillen bij de uitvoering van hun moeilijke taak. Toerkenitsj en Serjozjka Tjoelenin kwamen eerst op Sergei Lewasjof, dat was een linke kerel die zelf al heel wat had meegemaakt. Daarna bleven zij even bij Kowaljof stilstaan: hij was moedig, betrouwbaar en ijzersterk — zo iemand hadden zij net nodig. Serjozjka wilde ook Pirozjok voorstellen maar Toerkenitsj schrapte hem van de lijst, omdat hij hem te veel avonturier vond. Zijn beste vriend, Vitka Loekjantsjenko, had Serjozjka uit medelijden zelf al uitgeschakeld. Tenslotte kwamen zij nog op Zjora. En zij hadden zich niet vergist.

„Hebben jullie geen tribunaal ingesteld?”, vroeg Zjora. „Het is niet nodig dat de rechters zich lang beraden, maar het is van belang, dat de beschuldigde zelf merkt dat hij door een rechtbank is veroordeeld”.

„We zijn zelf het tribunaal”, antwoordde Toerkenitsj.

„We zullen hem veroordelen uit naam van het volk. Op het ogenblik zijn wij hier de wettige vertegenwoordigers van het volk”. Zjora's moedige, zwarte ogen fonkelden van opwinding.

„Een leeuw van een vent”, dacht Toerkenitsj. „We hebben nog iemand nodig”, zei hij.

Zjora dacht na. Hij overwoog even, of Wolodja de juiste man zou zijn, maar die had een te gevoelig karakter voor dit werk.

„In mijn groep zit een zekere Radik Joerkin, ken je die? Hij zit op onze school. Ik denk wel dat hij wil”.

„Dat is toch nog een kind! Die trekt het zich veel te veel aan”.

„Schei uit! Kleine jongens trekken zich nergens een bliksem

van aan. Wij volwassenen trekken ons altijd allerlei dingen aan, maar kleine jongens lappen de hele bende aan hun laars. Hij is zo rustig en hij heeft een hoop lef".

Terwijl Zjora's vader rustig onder het afdakje stond te timmeren, betrapte Zjora zijn moeder — met haar karakter — bij het sleutelgat van zijn kamertje en hij voelde zich genoodzaakt haar te zeggen, dat hij een zelfstandig man was, dat zijn vrienden volwassen mensen waren en dat ze maar vooral niet raar moest kijken als zij morgen allemaal gingen trouwen.

Zij kwamen precies op tijd terug: de letters waren net gesorteerd en Wolodja had al een paar regels gezet. Zjora penseelde het zetsel direct met het „originele mengsel" in, Wolodja legde er een velletje papier op en ging er met de gummirol overheen. Het bleek dat de afdruk omgeven was met een zware rouwrand, want Wolodja, die nog geen volleerd instrumentmaker genoemd kon worden, had de vorm net iets te dik genomen. Bovendien waren de letters van zeer verschillende grootte, maar wie daarop keek was een kniesoor. Het belangrijkste was tenslotte, dat ze een echt bedrukt stuk papier voor zich hadden en dat ze allemaal konden lezen wat Wolodja Osmoechin had gezet.

WanjawilwegwaarwilhijnaartoenaarKlawawawawawa?!?!

Wolodja legde uit dat hij zoveel mogelijk w's had willen gebruiken omdat die er nu eenmaal het meeste waren en er was geen ruimte tussen de woorden, omdat hij had vergeten dat die, net als letters, gezet moest worden.

Oleg raakte er helemaal opgewonden van.

„Weten jullie dat er in Perwomaika twee meisjes zijn, die in de komsomol opgenomen willen worden!", riep hij, hen met zijn grote, glinsterende ogen aanziend.

„Ik heb in mijn groep ook een jongen die in de komsomol wil komen", zei Zjora. Deze jongen was nog steeds Radik Joerkin, want de groep van Zjora Aroetjoenjantz bestond tot nu toe alleen maar uit Radik Joerkin.

„We kunnen met onze pers voorlopige ledenkaarten van de komsomol drukken", riep Oleg. „We hebben immers het recht leden aan te nemen, onze Jonge Garde is officieel goedgekeurd".

Wat die lange man met zijn smalle hoofd, zijn ouderwetse pet en zijn ogen, die als bij een python in een netwerk van

fijne groefjes verborgen lagen, ook deed, waar hij liep of zat of stond, hij was al dood.

De wraak sloop achter hem aan, dag en nacht. Als hij op patrouille was of deelnam aan de razzia's, als hij samen met zijn vrouw de sieraden en kleren bekeek, die hij uit de huizen der doodgefolterden had gestolen: de wraak begluurde hem van alle kanten, kende ieder van zijn misdaden en hield boek van alles wat hij deed. De wraak achtervolgde hem in de vorm van een jongen, bijna een kind nog, met vlugge katcht-tige bewegingen en ogen die ook in het donker konden zien. En als Fomin had geweten hoe meedogenloos deze wraak op blote voeten was, dan had hij geen vin meer durven ver-roeren, dan had hij zich dood gehouden, want dode mensen doodt men niet.

Fomin was al dood, omdat hij nu bij al zijn daden en handelingen zelfs niet meer werd geleid door winzucht en wraakgierigheid, maar door een, onder zijn masker van onderdanigheid en kruiperij verborgen, onpersoonlijke, alles verterende haat jegens het leven, jegens alle mensen, zelfs jegens de Duitsers. Langzaamaan had deze haat Fomin's ziel vernietigd, maar nooit was zijn boosheid zo vreselijk en hope-loos geweest als nu, want ook de laatste banden die zijn vergiftigde ziel met het leven bonden, waren verbroken. Hoe groot zijn misdaden ook waren, hij had toch altijd nog gehoopt, dat hij eens zulk een machtige positie zou bekleden, dat alle mensen bang voor hem zouden zijn, dat zij angst voor hem zouden krijgen en voor hem buigen en dat hij, net als vroeger, toen hij nog rijk was, gehuld in de eerbied van zijn mede-mensen rust zou vinden in zijn welstand en onafhankelijkheid.

En het was gebleken dat hij zelfs niet de minste hoop meer had, de voor dit leven nodige schatten te vergaren. Hij stal de bezittingen van de mensen die hij arresteerde of vermoordde en de Duitsers, die dit door de vingers zagen, verachtten hem als een kruipende huurling, als een obscure misdadiger en dief. Hij wist dat de Duitsers hem alleen maar nodig hadden tot hij het vuile werk had opgeknapt voor de vestiging van hun Ordnung en dat zij hem daarna de laan uit zouden sturen of zonder meer liquideren.

Sommigen waren weliswaar bevreesd voor hem, maar allen verachtten hem tegelijkertijd en niemand ging met hem om. Zonder bevrediging van zijn eierzucht echter, zonder de onder-worpenheid van allen die hem omringden, brachten zelfs de

sieraden en kleren die zijn vrouw zich aanschafte, hem geen enkele bevrediging. Hij en zijn vrouw waren erger geworden dan dieren: de dieren kennen nog de vreugde van de zon en eten en drinken en zij vermenigvuldigen zich en zij leven eeuwig voort in hun jongen.

Behalve het arresteren van schuldigen en onschuldigen en het houden van razzia's, behoorde het ook tot Ignat Fomins plicht, wacht te houden en te patrouilleren.

Deze nacht had hij wacht bij het directoraat, dat in de Gorkischool in het park was gevestigd.

De wind ritselde in het gebladerte, striemde de jonge boompjes en veegde de vochtige bladeren door de lanen. Het motregende. De hemel was druilerig en donker, maar men voelde toch dat er achter die donkerte een maan en sterren waren. De bomen leken op vochtige vlekken, waarvan de randen samenvloeiden met de klamme nacht.

Het bakstenen gebouw van de school en het hoge houten bouwsel van het zomertheater stonden als donkere, plumpe massa's aan weerskanten van de laan.

Met een lange, zwarte, tot de kin dichtgeknoopte regenjas waarvan hij de kraag had opgeslagen, liep Fomin door de laan heen en weer, geen moment van zijn weg afwijkend, alsof hij aan een ketting zat.

Af en toe bleef hij even staan onder de houten boog van een poort die tegen een der pilaren was aangebouwd. Zo stond hij in de duisternis te turen naar de Sadowajastraat, waar mensen woonden, toen een hand hem van achteren met vreselijke kracht onder de kin greep, zijn keel toedrukte — hij kon zelfs niet meer kreunen — en hem daarop met zoveel geweld achteruit trok, dat hij iets in zijn wervelkolom voelde kraken en als een blok op de grond viel. Op hetzelfde ogenblik voelde hij hoe verschillende paren handen zijn lichaam afzochten. Eén hand hield hem als tevoren bij de keel, een andere kneep hem als een ijzeren schroef de neus dicht, weer iemand anders perste een prop in zijn krampachtig gesloten mond en bond hem iets dat op een ruwe handdoek leek om kin, neus en lippen.

Toen hij weer tot zichzelf kwam, lag hij met op de rug gebonden armen en benen onder de houten boog van de poort en boven zijn hoofd hing, als een grote koepel, die druilerige hemel met het vage, nevelige licht.

Een paar donkere gestalten die hij niet kon herkennen

stonden aan weerszijden naast hem. Een van die gestalten, wiens slanke silhouet zich tegen de hemel aftekende, keek naar de poort en zei zachtjes:

„Hier moet het gebeuren”.

Een kleine, magere jongen klauterde handig met zijn hoekige ellebogen en knieën werkend, boven op de poort, bleef daar even precies in het midden staan en toen zag Fomin plotseling een dikke hennepenstrop uit de vale hemel naar beneden dansen.

„Leg er een dubbele zeemansknoop in”, klonk de ruwe stem van een iets grotere jongen, die de klep van zijn pet recht overeind had staan.

Toen Fomin die stem hoorde, zag hij opeens weer zijn huiskamer in Sjanghai voor zich met de keurige meubeltjes, de forse gestalte van een man met zwarte pikkeltjes in zijn gezicht, die achter de tafel zat en een jongen, die zo maar de deur had opengemaakt. En wanhopig probeerde Ignat Fomin met wilde bewegingen van zijn lange, slankachtige lichaam over de koude, natte aarde weg te kronkelen. Zo kroop hij naar voren, maar een man in een dikke jekker, gedrongen, met machtige handen en ongelooflijk brede schouders, schoof hem met zijn voet weer op de plaats waar hij had gelegen.

In deze man herkende Fomin Kowaljof, die samen met hem bij de politie had gediend en daar was weggejaagd. Behalve Kowaljof herkende Fomin nog een van de chauffeurs van het directoraat, een sterke, breedgeschouderde kerel, die hij vandaag nog had gezien toen hij, voor hij op wacht ging, bij de garage een sigaret had aangestoken. Het was heel vreemd hoe hij even zijn eigen situatie vergat en het hem snel door het hoofd ging, dat deze chauffeur de hoofdschuldige moest zijn aan het onverklaarbaar grote aantal motorpanne's waarover het directoraat had geklaagd en waar een onderzoek naar moest worden ingesteld.

Op hetzelfde ogenblik hoorde hij boven zijn hoofd een zachte, plechtige stem met een licht Armeens accent:

„In naam van de Unie van Sowjet Socialistische Republieken....”

Fomin bleef even doodstil liggen. Hij hief zijn ogen naar de hemel en daar zag hij weer in het vale licht die dikke hennepenstrop boven zijn hoofd bungelen en dat magere jongetje, dat rustig schrijlings op de poort zat en naar beneden keek.

Nu zweeg die stem met het Armeense accent. Fomin werd

door zulk een afgrijzen bevangen, dat hij zich weer wild over de grond kronkelde. Een paar handen grepen hem ruw beet, sleurden hem overeind en tilden hem recht in de hoogte. Het magere jongetje op de poort trok de handdoek weg en legde hem de strop om de hals.

Fomin probeerde nog de prop uit zijn mond te werken, maakte een paar krampachtige bewegingen en bleef toen stil hangen, met zijn voeten bijna aan de grond, zijn lange zwarte regenjas dichtgeknoopt tot aan zijn kin. Wanja Toerkenitsj draaide hem met zijn gezicht naar de Sadowajastraat en speldde een stuk papier op zijn borst, waarop vermeld stond voor welke misdaden Ignat Fomin was geëxecuteerd.

Daarna gingen zij uit elkaar, ieder zijn weegs en alleen Radik Joerkin liep samen met Zjora, bij wie hij zou overnachten.

„Hoe voel je je?” vroeg Zjora, nerveus fluisterend, toen Radik even rilde.

„Ik heb slaap. Ik weet me gewoon geen raad van de slaap... Ik ga altijd vroeg naar bed, weet je”, antwoordde Radik, Zjora met zijn rustige, vriendelijke ogen aankijkend.

In gedachten verloren stond Sergei Tjoelenin onder de bomen van het park. Nu had hij eindelijk gedaan, wat hij zich gezworen had te doen op de dag, waarop hij hoorde, dat die grote goede man die hij bij Fomin had gezien door zijn gastheer aan de Duitsers was verraden. Serjozjka had niet alleen maar aangedrongen op de voltrekking van het vonnis, hij had er al zijn lichamelijke en geestelijke krachten aan gegeven. En nu was dat vonnis dus voltrokken.... Alles in hem was in beroering. Hij voelde de genoegdoening over een geslaagd waagstuk, de laatste opflikkeringen van wraakgierigheid, een vreselijke vermoeidheid. Hij zou zich nu zo graag eens helemaal schoon wassen met een massa kokend-heet water en hij dorstte naar een wondermooi, intiem gesprek over iets heel, heel anders, over iets eenvoudigs en lichts, zoals het geritsel van de bladeren op een zomeravond, het gemurmel van een beekje of het zonlicht dat over vermoeide, gesloten oogleden speelt....

Een groter geluk dan nu opeens bij Walja te zijn, kon hij zich niet denken. Maar hij zou er nooit toe kunnen komen, zo maar, midden in de nacht, naar haar toe te gaan, nog wel als haar moeder en haar kleine zusje erbij waren. En ze was ook helemaal niet in de stad, maar in het dorpje Krasnodon.

Zo geviel het, dat, midden in die druilerige nacht, juist toen de fijne motregen weer over de daken ritselde, Serjozjka Tjoelenin, rillend in zijn doorweekte hemd, zijn blote voeten korstig en opgezwollen van modder en kou, aan het raam van Wanja Zemnoechof klopte.

Zij gingen met hun tweeën bij een oliepitje in de keuken zitten. In het fornuis knetterde een zacht vuurtje en de grote theeketel stond op de kookplaat — Wanja had besloten zijn vriend eens goed met warm water onder handen te nemen — en Serjozjka schurkte zich gezellig tegen het fornuis. De wind rukte aan het venster en bezaaide de ruiten met myriaden fijne droppeltjes. En het veelkleurige gefonkel van die langs het raam zig-zaggende druppels, de woede van de wind die zelfs hier in de keuken het olielichtje zachtjes deed trillen, liet hen voelen, hoe afschuwelijk het leven nu moest zijn voor een eenzame zwerver die door de steppe dwaalde en vooral, hoe goed zij het hier met hun tweeën hadden.

Wanja, als altijd met zijn bril op, en nu ook blootsvoets, zei met zijn doffe bas:

„Ik zie hem nu zó voor me zitten in dat kleine hutje*). Er loeit een vreselijke sneeuwstorm en hij is alleen met Arina Rodionofna.... De wind waait en zijn min zit aan het spinnewiel. Het spinnewiel snort maar door en de vlammen knetteren in de grote kachel. Ik begrijp precies hoe hij zich voelt, ik ben zelf van het platteland en mijn moeder is net zo een ongeletterde vrouw als de jouwe, weet je....? Ik herinner me ons hutje, of ik het zoëven nog heb gezien: ik lig op de kachel**), een jaar of zes zal ik zijn, en m'n oudste broer Sasja komt van school en zegt gedichten op.... En ik herinner me opeens weer, hoe de schapen uit de kooi werden gedreven en ik ga op een jonge ram zitten, die begint te springen en me op de grond gooit....”

Zwijgend keek hij, plotseling verlegen, recht voor zich uit en vervolgde toen:

„Hij was natuurlijk reusachtig blij als een van zijn vrienden hem op kwam zoeken.... Ik zie het zo voor me, hoe bijvoorbeeld Poestsjin***) bij hem komt. Hij hoort het belletje van

*) Wanja spreekt over Poesjkin die door de Tzaar op zijn landgoed verbannen was en daar, alleen met A. R., zijn trouwe min en verzorgster, woonde. N. v. d. V.; **) De grote Russische kachels hebben ingebouwde slaappleatsen en banken. N. v. d. V.; ***) Een van Poesjkin's studievrienden. N. v. d. V.

een slee. Wie zou daar zijn — denkt hij — zouden de gendarmes me komen halen? En dan is het Poestsjin.... Nu zitten ze samen met de oude min bij elkaar; ergens in de verte ligt het dorp, helemaal onder de sneeuw, je ziet geen enkel licht, in die tijd hadden ze immers alleen maar harsige spaanders om de kamers mee te verlichten....? Herinner je je:

Sluipt de sneeuwstorm door de nacht.
Huult de sneeuwstorm als een dier.

„Ja, dat ken je natuurlijk. Weet je waar ik altijd weer zo door ontroerd word?”

En Wanja ging opeens vlak voor Serjozjka staan en zei met doffe stem:

Laat ons drinken, zorgzaam harte
Van mijn troosteloze jeugd!
Waar is 't glas? Verdrink de smarten!
In ons bloesemt weer de vreugd.

Serjozjka bleef stil tegen het fornuis zitten. Hij stak zijn vooruitgestoken lippen nog wat meer naar voren. In zijn ogen lag iets strengs en teders tegelijk. Het deksel van de theeketel danste met een zacht rinkelend geluidje op en neer en het water begon vrolijk te neuriën.

„Genoeg poëzie!” Wanja zei het of hij uit een diepe slaap ontwaakte. „Kleed je uit. Ik zal jou eens eventjes met water en zeep te lijf gaan, vrind. Nee, helemaal, alles. Je hoeft je heus niet te generen. En geroskamd word je ook”, zei hij vrolijk.

Terwijl Serjozjka zich uitkleedde, nam Wanja de theeketel van het fornuis en haalde een grote waskom te voorschijn, die hij op een krukje zette. Hij legde een groot blok nogal onaangenaam riekende huishoudzeep gereed.

„Bij ons in het dorp, in de buurt van Tambof — het ligt tegenwoordig in de provincie Moskou — heb ik een oude man gekend, die zijn hele leven in Moskou badknecht was geweest bij de koopman Sandoenof”, vertelde Wanja, terwijl hij met zijn grote, witte voeten ver uiteen op een krukje ging zitten. „Weet je wat een badknecht is? Neem nou eens aan dat je naar een badhuis gaat en dat je een fijne meneer bent of alleen maar te lui om jezelf te wassen. Dan huur je een bad-

knecht en die masseert je, droogt je af en slaat je met de gard*) op je bliksem. Snap je? Die oude vent zei altijd, dat hij in zijn leven op zijn minst een half miljoen mensen had gewassen en hij was er nog trots op ook, dat hij zo veel mensen had schoongemaakt! Maar weet je, zei-d-ie dan, zo is de mens nou eenmaal — een week later is-ie weer stinkend smerig!"

Serjozjka bevrijdde zich grinnikend van zijn laatste kledingstuk, gooide nog wat kokend-heet water in de kom en dompelde er vol genot zijn kroeskop in.

"Die garderobe van jou is ook om jaloers op te worden", zei Wanja, Serjozjka's natte kleren bij het fornuis hangend. "Die is nog sjieker dan de mijne.... Maar van rommel maken hou je niet, zie ik. Gooi dat water maar in die oude emmer en was die kop van je nog maar eens opnieuw. Wees maar niet bang om te spetteren, ik dweil het wel op".

Plotseling kwam er een grove en tegelijkertijd onderdanige glimlach op zijn gezicht. Zijn rug werd nog krommer en zijn handen hingen slap aan zijn polsen, of zij opeens loodzwaar en afgebeuld waren en, zijn basstem nog doffer makend, zei hij:

"Draait U zich maar eens om, Hoogheid, dan zal ik Uw rug even behandelen".

Zwijgend smeerde Serjozjka wat zeep aan de lange strook lindenbast waarmee hij zijn rug wou gaan afborstelen, keek eens schuins naar zijn vriend en proestte het uit.

Hij gaf de strook aan Wanja en leunde met zijn twee handen op het krukje, Wanja zijn donkerverbrande, gespierde rug met de uitstekende wervels toedraaiend.

Wanja, wiens brilleglazen geheel beslagen waren, begon nogal onhandig Serjozjka's rug af te boenen en Serjozjka zei bars, op zeer bevelende toon:

"Wat heeft dat te betekenen, vrindje, heb je geen kracht meer of ben je te bedonderd om te werken? Je bevalt me niks, vrindje...."

"Met dat beetje eten? Gaat U zelf nou eens na, Hoogheid", sputterde Wanja heel ernstig en schuldbewust tegen.

Juist op het moment dat Wanja zwetend en met opgestroopte mouwen Serjozjka's ingezepte rug af wou spoelen, ging de keukendeur open en stond Wanja's vader in nachthemd en pantoffels op de drempel. Hij stond daar in al zijn lange

*) Het is een Russische gewoonte zich na het bad met een strook bast op de huid te slaan en te masseren. N. v. d. V.

schraalheid, zijn handen hingen zwaar langs zijn lichaam, op dezelfde manier als Wanja het daarnet had proberen na te doen en hij keek zijn bleke, gekwelde ogen de jongens strak aan. Zo bleef hij even zwijgend staan, draaide zich toen om en ging weer weg, de deur achter zich sluitend. Zij hoorden hem door de gang de woonkamer insloffen.

„Het onweer is overgedreven“, zei Wanja rustig. Toch wreef hij Serjozjka's rug nu zonder het vroegere enthousiasme. „U bent weer zo blank als een meeuw, Hoogheid“.

„God zal je belonen“, antwoordde Serjozjka met een zware zucht, niet heel zeker of Hoogheden dat wel tegen hun badknechten zeggen.

„Tja....ik weet niet hoe dat bij jou zit, maar ik heb nog wel enige moeilijkheden met pappie en mammie te verwachten“, zei Wanja ernstig, terwijl Serjozjka, schoongewassen, rood als een kreeft en met stijf achterovergekamde haren, weer bij het fornuis ging zitten.

Maar Serjozjka had geen moeilijkheden met zijn ouders te vrezen. Verstrooid keek hij Wanja aan.

„Heb jij een blaadje papier voor me en een potlood? Ik ga er dadelijk vandoor, maar ik moet even iets opschrijven“, zei hij.

En dit is wat hij opschreef, terwijl de bijziende Wanja net deed of hij nog heel noodzakelijk het een en ander moest opruimen.

„Walja, ik had nooit kunnen denken, dat ik het me zo zou aantrekken, dat je alleen weggegaan bent. Ik denk er steeds vaker aan, hoe het met je gaat. Laten we in het vervolg nooit meer uit elkaar gaan en alles samen doen. Walja, als ik dood ga, vraag ik je maar één ding, kom aan mijn graf en denk nooit iets slechts over me“.

Steeds vergezeld door steunende windstoten en ijzige regen legt hij weer op zijn blote voeten heel die lange weg af, langs de Sjanghainezen, door het ravijn en een paar diepe dalen, weer door het park, dan naar de Derewannajastraat om in alle vroegte dat briefje aan Walja's zusje Loesja af te kunnen geven.

XXXVII.

De voortdurende gedachte aan haar moeder ontnam Walja alle vreugde aan de wandeling door die sombere morgen. Naast haar stapte Natalia Alexejefna met kittige, bedrijvige pasjes van haar in gymnastiekschoentjes gestoken mollige voetjes over de vochtig-glimmende weg.

Dit was Walja's eerste zelfstandige opdracht, die met persoonlijk gevaar was verbonden — maar „moeder, moeder!” Hoe had moeder haar aangekeken, toen zij met die vrijgevochten uitdrukking in haar ogen rustig meedeelde, dat zij een paar dagen bij Natalia Alexejefna zou gaan logeren. Welk een wrede kilte had haar moederhart moeten vervullen bij dit egoïsme van haar dochter — juist nu, nu vader er niet meer was en zij zo heel eenzaam, ging Walja op pleziertjes uit. Of zou zij toch iets vermoeden?

„Tosja Elisejenko, waar ik U naar toe breng, is onderwijzeres en een buurvrouw van mijn moeder, of beter gezegd, Tosja en haar moeder wonen samen met mijn mama in een huis van twee kamers. Zij is een meisje met een sterk en onafhankelijk karakter, veel ouder dan U en ik zeg U oprecht, dat zij een beetje vreemd zal opkijken als ik een knap meisje naar haar toebreng inplaats van een baardige samenzweerder”, zei Natalia Alexejefna, er als altijd op lettend dat haar woorden maar voor één uitleg vatbaar waren en in het geheel niet geïnteresseerd in de uitwerking van die woorden op haar toehoorders. „Ik ken Serjozjka goed en ik weet dat hij een heel serieuze jongen is. In zekere zin heb ik nog meer vertrouwen in zijn oordeel dan in mijn eigen. Als Serjozjka mij zegt, dat U van de Krasnodonse organisatie bent, dan is dat zo en wil ik U helpen. Als Tosja niet open genoeg met U spreekt, moet U zich wenden tot Kolja Soemskoi — ik persoonlijk ben er door de manier waarop Tosja met hem omgaat van overtuigd, dat hij hun aanvoerder is. Ze hebben weliswaar Tosja's en mijn moeder te verstaan gegeven, dat ze verliefd op elkaar zijn,

maar hoewel ikzelf het tot nog toe te druk heb gehad mijn persoonlijk leven te organiseren, ken ik de jeugd heel goed. En ik weet dat Kolja Soemskoi verliefd is op Lyda Androsowa, een heel coquet meisje", dit zei Natalia Alexejefna met veel misprijzen in haar stem, „die echter ongetwijfeld ook lid van hun groep is", voegde zij er eerlijkheidshalve aan toe. „Als het nodig mocht zijn dat Soemskoi persoonlijk naar de stad gaat om met jullie staf te spreken, zal ik van mijn recht als arts van de arbeidsbeurs gebruik maken en hem een tweedaags ziekteverlof geven. Hij werkt daar ergens in een klein mijntje, om precies te zijn, staat hij aan de windas...."

„Vertrouwen de Duitsers Uw verlofbriefjes dan?"

„De Duitsers!", riep Natalia Alexejefna uit. „Ze vertrouwen het niet alleen, zij zijn volkomen slaaf van ieder papiertje dat van een officiële instantie uitgaat. De leiding van dat mijntje is goed, allemaal Russen. De directeur heeft wel, zoals overal, een Duitser naast zich uit het technische commando. De een of andere korporaal, een stomme vlegel, zoals ze trouwens allemaal zijn. Ze vinden, dat alle Russen zó op elkaar lijken dat ze nooit weten wie er wel en wie er niet op het werk is gekomen. Je kunt ze heel gemakkelijk om de tuin leiden".

Alles verliep zoals Natalia Alexejefna het had voorspeld.

Noemden ze dat ook al een dorp? De huizen stonden er wel ver van elkaar, maar er was geen blaadje groen te bekennen en de gezellige boerenhuisjes hadden plaats gemaakt voor grote kazerneachtige gebouwen, enorme zwarte steenhopen en verstarde lifttorens. Hier moest Walja tweemaal vierentwintig uur lang verblijven tussen mensen, die maar niet konden begrijpen, dat achter die lange, donkere wimpers en gouden vlechten heel de machtige autoriteit van De Jonge Garde stond.

De moeder van Natalia Alexejefna woonde in het oude, wat gezelliger deel van het dorp, dat werd gevormd door enige in elkaar overgaande kozakkennederzettingen. Er waren daar zelfs kleine tuintjes voor de huizen. Maar ook van die tuintjes was al niet veel meer over. De zware regenbuien van de laatste dagen hadden de straten bedekt met een kniediepe laag papperige modder, die zou blijven liggen tot de winter zijn intrede deed.

In de loop van die dagen trok een grote afdeling Roemenen onafgebroken in de richting van Stalingrad door het dorp. De kanonnen en munitiewagens bleven, ondanks alle pogingen

van de magere paarden, urenlang in de modder steken, terwijl de Roemeense voerlieden met stemmen als doedelzakken hun vloeken door het hele dorp krijsten.

Tosja Elisejenko, een meisje van een jaar of drie-en-twintig, rijzig als een echte Oekraïense, gevuld, mooi, met zwarte, bijna onverzoenlijk hartstochtelijke ogen, zei Walja openlijk dat zij het hoofdkwartier van de ondergrondse werkers ervan beschuldigde, een zo belangrijk mijnwerkersdorp als Krasnodon te verwaarlozen. Waarom waren de leiders nog niet één maal bij hun geweest? Waarom werd er op hun verzoek niet een verantwoordelijk man gestuurd, die hen kon leren hoe zij moesten werken?

Walja voelde zich genoopt haar te vertellen dat alle volwassen ondergrondse werkers in de stad waren gearresteerd en dat zij de jeugdorganisatie De Jonge Garde vertegenwoordigde, die onder leiding werkte van het districtscentrum in Worosjilofgrad.

„En waarom is er dan niemand van de staf van De Jonge Garde zelf gekomen?“, vroeg Tosja met kwaad fonkelde ogen. „Wij hebben ook een jeugd-organisatie“, voegde zij er trots aan toe.

„Ik ben een vertegenwoordigster van de staf“, antwoordde Walja, even trots haar volle, rode bovenlid optrekkend. „En een van de leden van de staf naar een organisatie te sturen die nog geen enkel blijk van haar kunnen heeft gegeven zou een overhaaste handelwijze zijn die niet in overeenstemming is met de regels van de illegaliteit.... als jullie daar tenminste ooit van gehoord hebben“. Dit was gif, gemeen, bijtend gif.

„Geen blijk van ons kunnen!“, riep Tosja woedend. „Een mooie staf, die niet eens weet wat haar eigen organisaties waard zijn. Maar ik ben niet zo stom om iets over ons werk te gaan vertellen aan iemand die ik niet ken“.

Ze waren het waarschijnlijk nooit eens geworden, die twee knappe, arrogante meisjes, als Kolja Soemskoi met zijn bruin-verbrande, schrandere gezicht, zijn van vader op vader overgegangene kozakkenmoed en slimheid, zijn kalme beslistheid ook, niet tussenbeide was gekomen.

Toen Walja zijn naam had genoemd, had Tosja zich gehouden of ze die niet kende, maar toen zei Walja koud en hard, dat De Jonge Garde volkomen op de hoogte was van de leidende positie die Soemskoi bekleedde en dat zij ook

zonder Tosja's hulp er wel in zou slagen hem te vinden.

„Ik zou wel eens willen weten, hoe je dat wou klaarspelen”, zei Tosja een beetje ongerust.

„Al was het maar via Lyda Androsowa”.

„Lyda Androsowa heeft helemaal geen reden om jou anders te behandelen dan ik”.

„Des te erger. Dan ga ik hem zelf zoeken en omdat ik zijn adres niet weet, breng ik hem misschien in moeilijkheden”.

Toen gaf Tosja Elisejenko zich over.

Toen ze eenmaal bij Kolja Soemskoi waren, verliepen de zaken veel vlotter. Hij woonde aan de uiterste rand van het dorp in een grote, houten boerderij. Achter zijn huis begon de steppe al. Zijn vader was vroeger voerman bij de mijn geweest en zij leidden bijna een boerenleven.

Met samengeknepen ogen luisterde Soemskoi naar de hooghartige verklaringen van Walja en de hartstochtelijke uitroepen van Tosja en zwijgend wenkte hij de twee meisjes naar buiten. Langs een ladder die tegen de muur geleund stond, klommen zij achter hem aan naar de zolder. Een koppel duiven vloog klapwiekend weg en een paar vogels fladderden om Soemskoi's hoofd en schouders. Hij stak zijn hand uit en een doffer, zeldzaam edel van vorm en kleur, nestelde zich in zijn warme handpalm.

Een krachtig gebouwde jongeman, een ware Hercules, die op de zolder zat, schrok vreselijk toen hij dat vreemde meisje boven zag komen en met een snelle beweging verborg hij iets onder het hooi. Maar Soemskoi gaf hem een teken dat alles in orde was. De Hercules duwde glimlachend het hooi weer opzij en Walja zag een radiotoestel staan.

„Wolodja Zjdanof.... Walja Onbekend”, stelde Soemskoi hen ernstig voor. „Wij drieën, Tosja, Wolodja en ik arme zondaar, vormen de leiding van onze organisatie”, zei hij, terwijl de koerende, vleiende duiven om hem heen fladderden.

Terwijl zij bespraken of Soemskoi naar de stad zou kunnen gaan, voelde Walja hoe de blik van de Hercules op haar rustte en zij werd opeens heel verlegen. Zij had in De Jonge Garde kennis gemaakt met atleten als Kowaljof, die door iedereen om zijn kracht en goedigheid „het Reuzenkind” werd genoemd. Maar deze hier was zeldzaam mooi gebouwd. Zijn hals was als uit brons gegoten en er straalde een indrukwekkende kracht, rust en schoonheid van hem uit. En plotseling, ze wist zelf niet waarom, dacht Walja aan Serjozjka, die

altijd op blote voeten liep, en ze voelde zo een gelukkige, tedere pijn door haar hart gaan, dat ze er even stil van werd.

Met hun vieren liepen zij naar de rand van de zolder en plotseling nam Kolja Soemskoi de doffer, die nog steeds in zijn hand zat, in de volle vuist en slingerde hem met alle kracht de sombere, druilerige hemel in. De duiven vlogen van zijn schouders op en volgden door het openstaande tuimelraam de doffer naar het dak. Maar hij cirkelde al om een hoge paal en verdween toen in de hemel als een ademtocht Gods.

Tosja Elisejenko klapte verrukt in haar handen en ging, zachtjes neuriënd en kirlachend, in het hooi zitten. Zij zag er opeens zo gelukkig en tevreden uit, dat de anderen haar aankijken en stil begonnen te lachen. Haar stem en ogen schenen te willen zeggen: „Jullie denken dat ik helemaal niet aardig ben, maar kijken jullie maar eens goed, dan zul je zien hoe ik kan zijn”.

De ochtend vond Walja en Kolja Soemskoi op de grote weg door de steppe. De hemel was als schoongewassen, vanaf de vroege ochtend had de zon met alle kracht die hem nog restte geschienen en de weg was al bijna droog. Het gras was verwelkt en in het herfstlicht had het de prachtige kleur van gesmolten koper aangenomen.

Af en toe vervulden Duitse transportvliegtuigen de lucht met hun geronk — ze vlogen allen in één richting, naar Stalin-grad.... Dan was alles weer stil.

Toen zij de helft van de weg hadden afgelegd, gingen zij ergens tegen een helling in het zonnetje liggen om wat uit te rusten. Soemskoi stak een sigaret op. Plotseling drongen de klanken van een lied tot hen door, een lied dat zij zo goed kenden, dat hun harten met de melodie meetrilden. „De Donk're Heuvels Slapen....”

Hen, kinderen van de Donetzsteppe, lag dat lied in het bloed, maar hoe kwam het dat die geliefde klanken juist hier en op dit ogenblik weerklonken? Op hun ellebogen geleund herhaalden Walja en Kolja in gedachten de woorden van het lied, dat steeds naderbij kwam. Het werd gezongen door twee stemmen, dat konden zij nu onderscheiden, een mannestem en die van een vrouw, beiden heel jeugdig. Zij zongen uit volle borst, alsof zij de hele wereld uitdaagden.

Walja klauterde snel naar de top van de heuvel en keek, achter een struik verborgen, rond. Toen ging zij recht over-eind staan en begon vrolijk te lachen.

Hand in hand kwamen Wolodja Osmoechin en zijn zusje Loesja langs de weg op haar toe en zongen dat heerlijke lied — zongen is te weinig gezegd, zij schalden het uit.

Walja holde de heuvel af en rende in een dolle ren, alsof ze nog een klein meisje was, op de twee toe. Soemskoi slenterde, niet zeer verbaasd, langzaam achter haar aan.

„Waar gaan jullie naar toe?”

„Naar Opa, eten halen. Hij woont in een van de dorpen hier. Wie huppelt daar achter je aan?”

„Oh, die is goed — Kolja Soemskoi uit het dorp”.

„Ik kan nog een sympathisante in je welwillende aandacht aanbevelen: mijn bloedeigen zuster Ljoedmilla. Ze heeft zo juist haar hart voor mij geopend”, zei Wolodja.

„Zeg nu zelf eens, Walja, is dat nu geen gemene streek? Iedereen kent me en m'n eigen broer verbergt alles voor me en ik heb toch lekker alles gemerkt, want ik heb een paar ijzeren letters onder zijn rommel gevonden en het een of andere stinkende goedje, waar hij zijn handen mee schoonmaakt, dat denkt-ie tenminste, want hij laat er toch altijd nog inkt aanzitten en vandaag, opeens.... Weet je wat er vandaag gebeurd is?”, ratelde Loesja achter elkaar door, vlug naar Soemskoi kijkend, die het troepje was genaderd.

„Wacht even”, zei Wolodja ernstig. „De lui van onze werkplaats hebben het zelf gezien en ze hebben me er alles van verteld.... Ze lopen door het park, praten en kijken zo een beetje rond, net als anders en wat zien ze daar opeens? Aan de poort hangt een vent met een stuk papier op zijn borst. Eerst dachten ze, dat de moffen weer een van de onzen hadden opgehangen. Ze gaan er naar toe en wie denk je dat het is? Fomin! Je weet wel, die politieschoft. En op het papier stond: „Zo zal het alle verraders vergaan”. Dat was alles.... Begrijp je?”. Wolodja liet zijn stem tot een geheimzinnig gefluister dalen. „Dat is nog eens werk!”, riep hij daarna.

„Twee uur lang heeft hij daar nog gehangen. Hij had juist op die plek wacht en er waren geen andere agenten in de buurt. Een hele massa mensen heeft het gezien, niemand spreekt vandaag over iets anders”.

Noch Wolodja, noch Walja wisten iets van het besluit van de staf, Fomin te executeren, zij konden een dergelijke mogelijkheid niet eens vermoeden en Wolodja was er van overtuigd dat dit het werk was van de bolsjewistische ondergrondse. Maar Walja's bruinverbrande gezichtje werd plotseling asvaal.

„Weet je ook of alles goed is afgelopen? Zijn er geen slachtoffers?“, vroeg zij, nauwelijks het trillen van haar lippen bedwingend.

„Prachtig!“, riep Wolodja. „Niemand snapt er een bliksem van wie het heeft gedaan, alles is in orde. Alleen ik zit zwaar in de purée.... Moeder is er heilig van overtuigd, dat ik die hondenzoon heb opgehangen, ze heeft me al voorspeld dat ik ook zo aan m'n eindje kom. „Zie je niet dat moeder hoofdpijn heeft?“, heb ik toen maar tegen Loesja gezegd. „Het wordt tijd dat we maar eens naar Opa gaan“.

„Laten we gaan, Kolja“, zei Walja plotseling tot Soemskoi. De gehele verdere weg joeg Walja hem voort, het kon haar niet snel genoeg gaan en hij kon die plotselinge verandering absoluut niet verklaren.

Daar klikten haar hakjes al op het houten stoepje voor haar huis. Verlegen liep Soemskoi achter haar aan de kamer in.

In de eetkamer zaten, gespannen zwijgend, Maria Andrejefna in een donkere, nauwsluitende jurk en de kleine, bleke Loesja tegenover elkaar, alsof zij bij zichzelf op visite waren. Toen Maria Andrejefna haar dochter binnen zag komen, stond zij van achter de tafel op en liep, krampachtig hijgend, snel op haar toe. Een ogenblik keek zij Soemskoi argwanend aan, toen kon ze zich niet meer beheersen en bedekte het gelaat van haar dochter met wilde kussen.

Eerst nu begreep Walja, dat haar moeder hetzelfde had doorgemaakt als de moeder van Wolodja: ze vermoedde dat haar eigen dochter, háár Walja Bortz, de hand had gehad in de executie van Fomin en dat zij daarom die dagen ook niet thuis was geweest.

In het geheel niet meer denkend aan Soemskoi, die verlegen in de deur was blijven staan, keek Walja haar moeder aan of zij zeggen wou: „Wat wil je dat ik zeg, moedertje, wat wil je van me?“

Op dat ogenblik kwam de kleine Loesja op Walja toe en gaf haar een briefje.

Machinaal vouwde zij het blaadje papier open en nog voor ze een woord had gelezen, herkende zij het handschrift. Een kinderlijk gelukkig lachje gleed over haar bruinverbrande, met steppestof bedekte trekken. Ze keek vlug naar Soemskoi en zelfs haar hals en oren werden vuurrood. Zij nam haar moeder bij de hand en trok haar met zich mee naar de andere kamer.

„Moeder”, zei zij, „moeder, wat je nu denkt is allemaal onzin.... Maar zie je dan niet, begrijp je dan niet, wat voor leven al mijn kameraden leiden? Begrijp je niet, dat we onmogelijk anders zouden kunnen leven, moedertje van me?”, besloot ze met een gelukkige blos, haar moeder recht in de ogen kijkend.

Het van gezondheid blakende gezicht van Maria Andrejefna werd doodsbleek en in haar ogen kwam een verheven uitdrukking.

„Moge God je behoeden, kind”, zei Maria Andrejefna, die heel haar leven in en buiten de school een energieke antireligieuze propaganda had gevoerd. „Moge God je behoeden”, zei zij en begon te huilen.

XXXVIII.

Het leven wordt je soms haast te zwaar, als je merkt dat je eigenlijk niets weet van de wereld van gedachten en gevoelens waarin je kinderen zich bewegen. Je ziet hoe ze betrokken worden in bloedige geheimen en je kunt niet eens tot hun gedachtenwereld doordringen, laat staan dat ze zich nog iets zouden laten verbieden.

Al aan het ontbijt werd Wanja er door het sombere, stuurse gezicht van zijn vader voor gewaarschuwd, dat er storm op til was. En de storm barstte los toen zijn zuster Nina, die bij de bron water had gehaald, terugkwam met het bericht dat Fomin, de politie-agent, was opgehangen en dat er allerlei geruchten de ronde deden. De vader werd bleek en men zag de kaakspieren onder zijn ongezonde huid strak worden.

„Wij kunnen hier thuis waarschijnlijk betere informatie krijgen uit zeer betrouwbare bron”, zei hij giftig, zonder Wanja aan te kijken. Als hij moeilijke woorden gebruikte, wist iedereen dat hij kwaad was. „Nou, waarom doe je je mond niet open? Vertel het maar. Je hebt er toch, hoe zal ik het zeggen, een hele boel mee te maken?”, vervolgde hij.

„Met wie heb ik te maken, met de politie soms?”, vroeg Wanja verblekend.

„Waarom is Tjoelenin hier gisteravond gekomen, terwijl er allang niemand meer over straat mocht?”

„Wie let er nou op of je wel of niet op straat mag? Net of Nina 's avonds niet naar haar afspraakjes gaat! Hij is een beetje komen kletsen. Dat is heus niet de eerste keer”.

„Lieg niet!”, stoof de vader op, met zijn vuist op de tafel slaande. „Weet je wat daar op staat? Gevangenis. Als hij zijn kop wil verliezen moet hij dat weten, maar wij zijn verantwoordelijk voor wat er in ons huis gebeurt”.

„Dat bedoel je helemaal niet, vader”, zei Wanja zachtjes. En zonder erop te letten dat de oude weer met de hand op tafel sloeg en „Dat bedoel ik wel!” schreeuwde, vervolgde hij, opstaand, „Je wilt weten of ik lid ben van een ondergrondse organisatie, dat bedoel je toch, niet waar? Ik ben geen lid. En dat van Fomin heb ik ook nu net van Nina gehoord. Ik heb er maar één ding op te zeggen: het komt hem toe, de schoft. Zoals je uit haar woorden hebt gehoord, denken alle mensen er zo over. En jij zelf ook. Maar ik wil niet verbergen, dat ik onze mensen help waar ik kan. Wij allen moeten ze helpen, ik als komsomoletz in de eerste plaats. Ik heb het jou en moeder nog niet verteld om jullie niet ongerust te maken”.

„Heb je dat gehoord, Nastasia Iwanofna?”, vroeg de vader, zijn vrouw met verwilderde, bleke ogen aanziend. „Meneer heeft medelijden met ons.... Schaam je je niet? Mijn hele leven heb ik me voor jullie afgebeeld. Ben je soms vergeten hoe we in die huurkazerne hebben gewoond? Twaalf families bij elkaar. Geen stoel onder onze kont. Acht-en-twintig koters op een hoop. Voor jullie, onze kinderen, hebben moeder en ik ons afgesappeld. Kijk eens naar je moeder.... Alexander hebben we naar school gestuurd en hij moest er weer af voor hij klaar was. Ninka moest van school af voor ze klaar was. Al onze hoop hadden we op jou gevestigd en jij speelt met je leven. Kijk je moeder aan! D'r ogen heeft ze uit d'r hoofd gehuild voor jou, maar jij hebt het niet gezien”.

„En wat zou ik dan volgens jou moeten doen?”

„Ga werken! Ninka werkt, ga jij ook. Ze is boekhoudster en nou sjouwt ze met stukken ijzer. En wat voer jij uit?”

„Voor wie moet ik werken? Voor de mof? Dat hij nog meer Russen kan vermoorden? Zodra de onzen terugkomen, ga ik als eerste aan de slag. Jouw zoon en mijn broer zijn in het Rode Leger en jij vertelt me, dat ik de moffen moet gaan

helpen om hem zo vlug mogelijk af te maken!", riep Wanja woedend.

Zij stonden nu recht tegenover elkaar.

„Moeten we soms niet vreten?", schreeuwde de vader. „Zijn we soms geholpen als de eerste de beste, waar jij je zo om te doen maakt, je je kop laat afhakken? Verraden zullen ze je, verraden! Wat weet jij van de mensen hier in onze straat af? Weet jij wie ze zijn en wat ze doen? Maar ik, ik weet het. Ze hebben hun eigen zorgen en ze willen er allemaal beter van worden. En jij bent de enige, die zich om ze druk maakt".

„Het is niet waar! Ben jij er soms beter van geworden, toen je het bezit van onze regering hebt gered?"

„We hebben het nu niet over mij".

„We hebben het wél over jou. Waarom denk je dat jij beter bent dan andere mensen?", zei Wanja met de vingers van zijn ene hand op de tafel leunend en zijn gezicht met de hoornen bril koppig naar voren stekend. „Er beter van worden, verdienen, ieder voor zich. Maar dan vraag ik jou, wat jij er beter van bent geworden, toen je je loon al binnen had, toen je wist dat je hier zou blijven en dat je er gedonder mee zou krijgen en je je toch hebt afgejakkerd om andermans bezit te redden en er nachten achter elkaar niet van hebt geslapen. Dacht je dat jij de enige was, die zo is? Als je het alleen maar wetenschappelijk bekijkt is het al onmogelijk".

Nina, die omdat het Zondag was thuis kon blijven, zat zonder naar de twistenden te kijken voorovergebogen op haar bed en zoals altijd was het ook nu weer onmogelijk te zien wat zij dacht. Maar de moeder, een vroeg oud geworden, goedhartige, wat zwakke vrouw, wier hele leven zich had afgespeeld tussen werken op het land en eten koken, vreesde vooral, dat Alexander Fjodorowitsj in zijn woede Wanja het huis uit zou jagen en vervloeken. Als de vader sprak, knikte zij hem vleierig toe om hem wat zachter te stemmen en als haar zoon sprak, keek zij haar man met een gemaakt glimlachje aan, alsof zij hem wou vragen die jongen maar te laten praten en hem te vergeven hoewel zij beiden, oude mensen, wel wisten dat hij onzin stond te kletsen.

De vader, met zijn lange jasje over zijn versleten hemd, zijn gebogen oude-mannen-benen in een opgelapte, uitgezakte broek, stond midden in de kamer en schreeuwde, zijn vuisten krampachtig tegen zijn borst klemmend en ze dan weer hulpeloos langs zijn lichaam zakken latend:

„Ik heb niks met jouw wetenschap te maken, maar met het leven zoals het is”.

„Heeft de wetenschap soms niks met het leven te maken?... Niet alleen jij, maar ook de andere mensen zoeken rechtvaardigheid”, riep Wanja, met bij hem niet te verwachten heftigheid. „Maar jij schaamt je, om het goede dat je in je draagt te erkennen”.

„Ik schaam me nergens voor”.

„Bewijs dan dat ik ongelijk heb! Met schreeuwen overtuig je me niet. Dan kan ik alleen nog maar gaan zitten en m'n mond houden, dat is alles. Maar handelen zal ik toch alleen maar, zoals mijn geweten me dat voorschrijft”.

De vader zag er opeens uit als een gebroken man en zijn bleke ogen werden mat en troebel.

„Zie je het nou, Nastasia Iwanofna”, jammerde hij. „We hebben ons zoontje laten leren en nou hij zo geleerd is, heeft hij ons niet meer nodig, Adieu....” Hij hief zijn armen even op, draaide zich om en liep de kamer uit.

Anastasia Iwanofna liep hem met vlugge dribbelpasjes achterna. Nina bleef, zonder haar hoofd ook maar even op te heffen, zwijgend op de rand van het bed zitten.

Doelloos scharrelde Wanja door de kamer heen en weer en ging eindelijk zitten, nog steeds vol opwindning en wroeging. Hij probeerde zelfs evenals vroeger zijn hart uit te storten in een dichterlijke brief aan zijn broer:

Oh, mijn trouwe lieve vriend
Oh, mijn goede broeder Sasja....

Nee; deugt niet.

Mijn beste vriend, mijn goede broer....

Nee, de zinnen wilden niet lopen en hij zou dat gedicht toch nooit op kunnen sturen. Toen begreep Wanja, wat hij moest doen: hij moest naar Klawka gaan, naar Nizjne Alexandrofka.

Elena Nikolajefna Kosjewaja leed dubbel, want ze wist zelf niet of zij haar zoon moest verbieden te doen wat hij deed of dat zij hem moest helpen. Als alle moeders werd ook zij onophoudelijk, dag in dag uit, gekweld door een alles onder-

mijnende, een oud en moe makende, benauwende vrees om haar zoon. Soms werd die vrees tot een bijna dierlijke angst, wilde zij schreeuwen en gillen en haar jong met geweld terughouden van het vreselijk einde dat hij zichzelf bereidde.

Maar er was iets in haar van het karakter van haar man, Olegs stiefvader, die enige diepe, hartstochtelijke liefde van haar leven — in haarzelve brandde zulk een strijdlust, dat zij wel met haar zoon moest meevoelen.

Vaak voelde ze zich wat gebelgd: hoe kon hij zich zo voor zijn eigen moedertje verschuilen, terwijl hij anders altijd zo openhartig, zo zorgzaam en oppassend was? Het krenkte haar in het bijzonder, dat haar moeder, baboesjka Wera, blijkbaar wél in de samenzwering was betrokken en ook allerlei geheimen voor haar had. Zelfs haar broer Kolja deelde, naar alle kentekenen te oordelen, in het geheim. Maar wie van alle mensen kon beter dan zij haar jongen begrijpen, zijn daden en gedachten delen en hem met de kracht der liefde beschermen in de moeilijke uren van zijn leven. En een wetende stem in haar binnenste fluisterde haar toe, dat haar zoon zich voor haar verborg omdat hij niet geheel zeker van haar was.

Als alle jonge moeders zag ze vooral de goede zijden van haar enig kind, maar toch kende zij haar zoon werkelijk zoals hij was.

Vanaf het ogenblik dat de pamfletten met de geheimzinnige ondertekening „De Jonge Garde” in de stad waren verschenen, twijfelde Elena Nikolajefna er niet aan, dat haar zoon niet alleen lid was van deze organisatie, maar dat hij er zelfs een leidende rol in speelde. Zij wond zich op, was trots, leed, maar dacht er niet aan, haar zoon tot een gekunstelde openhartigheid te bewegen.

Eén keer slechts vroeg zij, langs haar neus weg:

„Wie zijn je vrienden de laatste tijd?”

Met onverwachte listigheid antwoordde hij, alsof dit een voortzetting was van dat vroegere gesprek over Lena Pozdny-sjewa, een beetje verlegen:

„Ik b-ben heel goede vrienden met N-nina Iwantzowa....”

En zij capituleerde voor zijn list en vroeg onoprecht:

„En Lena?”

Zwijgend haalde hij zijn dagboek en gaf het haar en zij las in dat dagboekje alles wat haar zoon nu over Lena Posdny-sjewa dacht en over haar vroegere charmes.

Maar die ochtend dat ze van haar burens, de Saplins, hoorde